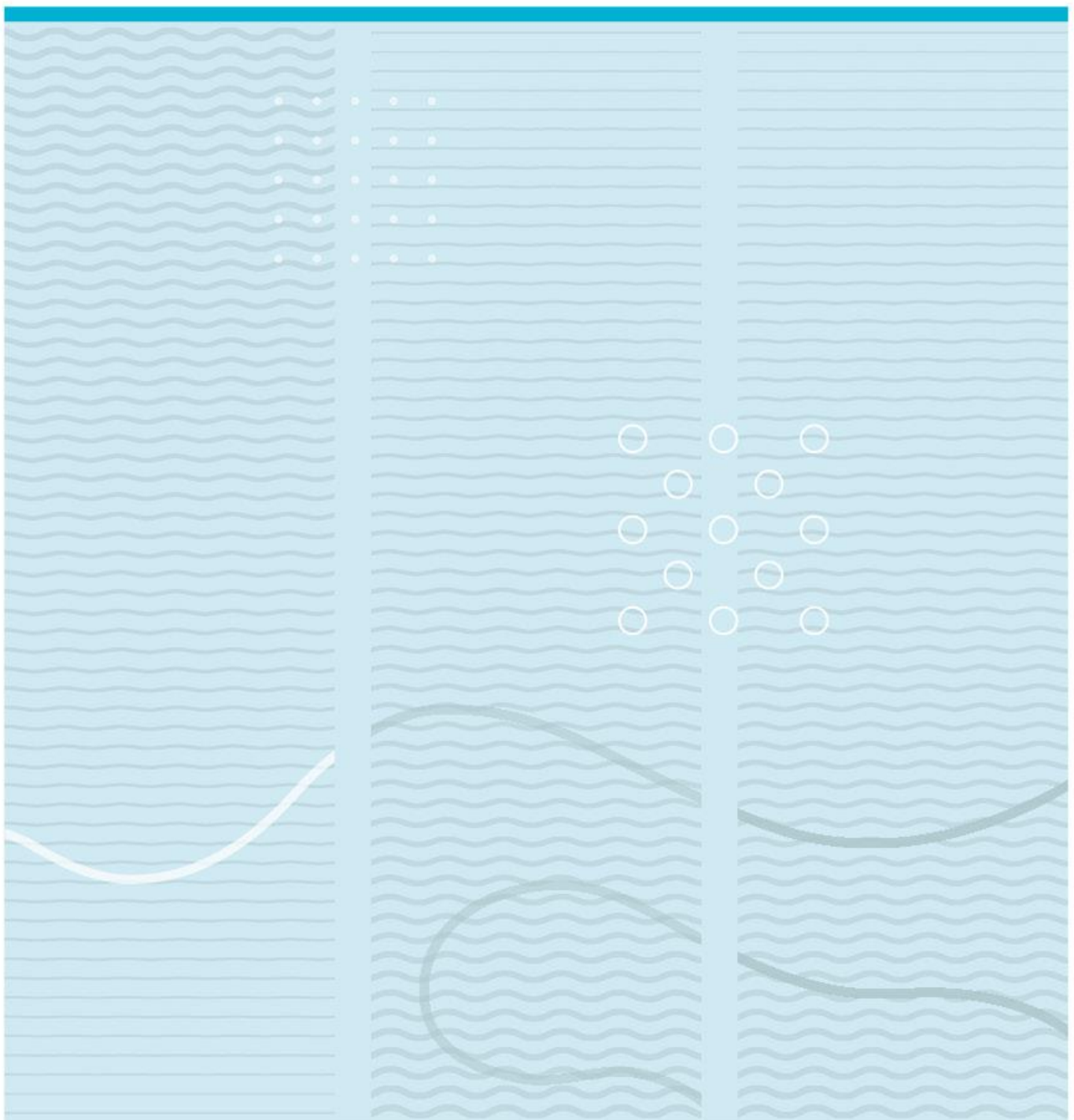

Vigdis Liahagen og Ida Marie Torp Lyngmo

Foreldrerådgivning fra Pedagogisk-psykologisk tjeneste

En kvalitativ studie av hvilket syn rådgiverne i PP-tjenesten har på foreldrerådgivning og hvordan det gjennomføres i saker som er henvist til denne tjenesten.

Universitetet i Sørøst-Norge
Fakultet for humaniora, idretts- og utdanningsvitenskap
Institutt for pedagogikk
Postboks 235
3603 Kongsberg

<http://www.usn.no>

© 2020 Vigdis Liahagen og Ida Marie Torp Lyngmo

Denne avhandlingen representerer 30 studiepoeng

Sammendrag

Denne masteroppgaven tar for seg foreldrerådgivning i Pedagogisk-psykologisk tjeneste (PP-tjenesten). Problemstillingen er: Hvilket syn har PP-rådgivere på foreldrerådgivning og hvordan og i hvilken grad gjennomføres det i saker som er henvist til PP-tjenesten?

På bakgrunn av problemstillingen har vi utarbeidet tre forskningsspørsmål:

- Hvilket tilbud om foreldrerådgivning gir PP-rådgiverne?
- Hvilket syn har informantene på foreldrenes påvirkning på barna?
- I hvilken grad kan informantenes syn på rådgivning relateres til en humanistisk rådgivningstradisjon med et perspektiv på mestringsressurser?

Teorigrunnlaget er basert på teori om rådgivningstradisjoner og ulike teoretiske perspektiv på rådgivning. Vi ser også på aktuelt lovverk, styringsdokumenter og relevant forskning for å belyse forskningsspørsmålene og funnene. Forskningsdesignet er kvalitativt intervju med en semistrukturert intervjuguide. Denne metoden har vist seg nyttig i arbeidet med å få innsikt i informantenes syn på foreldrerådgivning og har gitt mange interessante funn som kunne anvendes i en drøfting av forskningsspørsmålene.

Resultatene viser at foreldrerådgivning er en lite prioritert oppgave i PP-tjenesten, og at dette tilsynelatende har sammenheng med manglende føringer i lovverkene om PP-tjenestens mandat. Funnene viser også at det er en forskjell på foreldrerådgivningstilbudet mellom skole og barnehage, noe som gjenspeiler seg i ulikheter i barnehageloven og opplæringslovens bestemmelser om spesialpedagogisk hjelp og spesialundervisning.

Selv om informantene forteller at det blir noe foreldrerådgivning i samtaler med foreldre i sakkyndighetsarbeidet, viser funnene at foreldre ofte henvises videre til andre instanser for foreldrerådgivning. Det ser også ut til at tilbudet om rådgivning ofte blir gitt i form av et foreldreveiledningsprogram, både fra PP-tjenesten og andre regionale og kommunale instanser. Dette var et funn vi ikke forutså og som ble en større del av oppgaven enn vi i hadde trodd. Variasjonen i kompetanse og tilbud mellom både PP-rådgivere, PP-kontor og kommuner ser ut til å

være betydelig, noe som vanskeliggjør et likeverdig tilbud til foreldre. Til tross for disse funnene viser informantene bevissthet rundt den viktige rollen foreldrene spiller i barnets utvikling, og flertallet ønsker seg mer tid til å støtte foreldre gjennom rådgivning.

Med utgangspunkt i disse resultatene er det grunn til å hevde at foreldrerådgivning bør fremmes som et satsingsområde i PP-tjenesten. Det er behov for å se på de ulike føringene i lovverk og andre styringsdokumenter for å gi PP-tjenesten et tydeligere mandat om å tilby foreldrerådgivning. Vi vurderer det også slik at Regjeringen bør initiere ytterligere kvalitativ forskning både på foreldreveiledningsprogrammer og et mer individuelt tilpasset rådgivningsforløp. På den måten kan man få økt kunnskap om foreldrenes opplevelse av ulike typer rådgivning, og nytteverdien for barnet. Disse tiltakene kan bidra til at foreldre til barn med særlige behov får den støtten de har behov for. Da kan PP-tjenesten medvirke til at foreldrene blir tryggere i møte med barnets utfordringer og hjelpe dem med å fylle sin viktige rolle i forhold til barnets læring og utvikling.

Innholdsfortegnelse

Sammendrag	3
Innholdsfortegnelse	5
Forord	8
1 Innledning	9
1.1 Bakgrunn for oppgaven	9
1.2 Problemstilling.....	11
1.2.1 Forskningsspørsmål	11
1.3 Begrepsavklaring	11
1.3.1 Rådgivningsbegrepet.....	11
1.3.2 Foreldresamarbeid og foreldrerådgivning.....	13
1.3.3 Systemveiledning.....	13
1.4 Pedagogisk-psykologisk tjeneste (PP-tjenesten)	13
1.5 Foreldreveiledningsprogrammer.....	14
1.6 Oppgavens oppbygning.....	16
2 Lovverk, styringsdokumenter og relevant forskning	17
2.1 Foreldrerådgivning i lovverket.....	17
2.2 PP-tjenestens mandat og foreldresamarbeid.....	17
2.3 Stortingsmeldinger om foreldresamarbeid og foreldrerådgivning.....	19
2.3.1 Stortingsmeldinger fra Kunnskapsdepartementet	19
2.3.2 Stortingsmelding fra Barne- og familiedepartementet	21
2.3.3 Regjeringens strategi for foreldrestøtte (2018-2021)	22
2.4 Tidligere forskning.....	23
2.4.1 FAFOs kunnskapsstatus: «Foreldrerådgivning – virker det?».....	23
2.4.2 Forskning på virkningen av programmene COS, DUÅ og PMTO.....	25
3 Teori	26
3.1 Rådgivningstradisjoner	26
3.1.1 Atferdsterapeutisk rådgivningstradisjon	26
3.1.2 Humanistisk rådgivningstradisjon.....	27
3.2 Teoretiske perspektiver på rådgivning	28
3.2.1 Rådgivning ut fra et eksistensialistisk perspektiv	29
3.2.2 Salutogenisk perspektiv: en mestringsmodell	29

3.2.3	Lazarus prosessmodell for forståelse av stress og mestring	31
3.2.4	Empowerment perspektivet.....	31
3.2.5	Økologisk tilnærming.....	32
4	Forskningsdesign og metode.....	35
4.1	Bakgrunn for valg av metode og vitenskapsteoretisk tilnærming	35
4.2	Presentasjon av utvalg	37
4.3	Planlegging og gjennomføring av intervjuene	38
4.4	Bearbeiding av datamateriale	41
4.4.1	Lydopptak og transkribering.....	41
4.4.2	Dataanalyse og tolkning	42
4.5	Vurdering av pålitelighet, transparens, gyldighet og overførbarhet	44
4.5.1	Pålitelighet og transparens.....	44
4.5.2	Gyldighet.....	45
4.5.3	Overførbarhet.....	45
4.6	Etiske vurderinger	46
5	Analyse: Funn og resultater	48
5.1	Hvilke tilbud om foreldrerådgivning gir PP-tjenesten?.....	48
5.1.1	Mandat i lys av lovverk og styringsdokumenter	48
5.1.2	Hvordan gjennomføres foreldrerådgivning?	50
5.1.3	Ulik kompetanse og manglende ressurser	51
5.2	Hvilket syn har rådgiverne på foreldrerådgivning i saker som er henvist til PP-tjenesten?	53
5.2.1	Syn på foreldrerådgivning i et økologisk perspektiv.....	53
5.2.2	Synet på rådgivning i et humanistisk perspektiv	55
5.2.3	Syn på rådgivning i et mestringsperspektiv.....	57
5.2.4	Rådgiverens syn på programmer.....	60
5.3	Oppsummering av funn.....	64
6	Drøfting:.....	65
6.1	Mulige årsaker til at foreldrerådgivning synes å være en lite prioritert oppgave i PP- tjenesten	65
6.1.1	Kan lovverk og styringsdokumenter være en medvirkende årsak til lav prioritering av foreldrerådgivning?	66

6.1.2	Forskjeller i foreldrerådgivningstilbud mellom barnehage og skole – hva kan det skyldes?.....	67
6.1.3	Kan kompetanseheving og økte ressurser bidra til økt satsing på foreldrerådgivning? ..	68
6.2	Utstrakt bruk av programmer	70
6.2.1	Programmer i lys av lovverk og styringsdokumenter	71
6.2.2	Programmer og ulike rådgivingstradisjoner	72
7	Oppsummering, avsluttende refleksjoner og forslag til tiltak.....	75
7.1	Oppsummering og avsluttende refleksjoner	75
7.2	Forslag til tiltak	77
	Litteraturliste	79
	Vedlegg 1:	82
	Vedlegg 2	83
	Vedlegg 3	86

Forord

Arbeidet med denne masteroppgaven har vært omfattende, spennende og lærerikt. Det har vært en innholdsrik reise, og vi har uten tvil utviklet oss faglig gjennom dette forskningsprosjektet.

Takk til informantene som tok seg tid til å stille til intervju og var villige til å dele erfaringer og refleksjoner med oss. De ga oss verdifulle og helt nødvendige bidrag tidlig i prosessen.

Tusen takk til vår veileder, førstelektor Anne Grethe Mjøberg for ærlige, grundige, reflekterte og raske tilbakemeldinger, og hyggelige samtaler. Det har vært en berikelse å ha deg med på laget. Takk til Vigdis sin samboer Ottar Kåsa og mor Torun Riise for ærlig og god korrekturlesning. Det var godt og vondt på samme tid! Og en spesiell takk til familiene våre for all kjærlighet og tilrettelegging slik at vi har klart å fullføre denne masteroppgaven.

Vi er to studenter som har valgt å skrive denne masteroppgaven sammen. En årsak til dette er at vi har felles interesse for foreldreperspektivet og foreldremedvirkning. Vi har begge erfaring fra barnehagen og var nysgjerrige på hvordan PP-tjenesten gir råd og veiledning til foreldrene. En annen årsak er at vi begge har troen på det sosiokulturelle læringssynet. Det å være to studenter i forskningsprosessen har vært meget givende og lærerikt. Begge har bidratt aktivt i prosessen, og vi har utgjort et godt team med gjensidig aktivitet og bidrag. Vi har fordelt skrivearbeidet mellom oss og lest gjennom, diskutert og kommet med innspill og refleksjoner rundt teksten. Arbeidet med masteroppgaven har vært givende, men krevende, og vi sitter igjen med en god opplevelse av å ha gjennomført et forskningsprosjekt sammen.

Det ble en annerledes vår på grunn av covid 19 og koronarestriksjoner. Det skapte noen humper i veien, men vi har klart å håndtere både hjemmeundervisning av barn, oppgaveskriving, veiledning og teammøter oss imellom. Dette takket være iherdig innsats og god hjelp og støtte fra omgivelsene.

Porsgrunn, Juni 2020

Vigdis Liahagen & Ida Marie Torp Lyngmo

1 Innledning

I dette kapittelet vil vi først gjøre vi rede for bakgrunn for oppgaven og problemstilling. Deretter avklarer vi sentrale begreper og presenterer aktuelle foreldreveiledningsprogrammer. Tilslutt i kapittelet følger en oversikt over oppgavens oppbygning.

1.1 Bakgrunn for oppgaven

Tema for denne masteroppgaven er foreldrerådgivning i Pedagogisk-psykologisk tjeneste, heretter kalt PP-tjenesten. Tema er valgt først og fremst ut fra egne erfaringer og en interesse for rådgivning generelt og foreldrenes rolle i forhold til barn med særlige behov.

Foreldre er de viktigste omsorgspersonene for sine barn (Lassen, 2014a, s. 97). Det finnes mange måter å være foreldre på, men felles for dem alle er at det kommer perioder i livet som er mer krevende enn andre. Det å være foreldre til et barn med særlige behov krever gjerne en ekstra innsats fra foreldrene og kan oppleves utfordrende. Vi var nysgjerrige på hvilken hjelp og støtte PP-tjenesten tilbyr foreldre i denne situasjonen og hvilket syn rådgiverne i PP-tjenesten har på foreldrerådgivning.

PP-tjenesten er i kontakt med bare en liten andel av alle barn i barnehage og skole, de barna som blir meldt fordi de har særlige behov. Dette er barn som blir vurdert til å trenge spesialpedagogisk hjelp (barnehage/hjem) eller spesialundervisning (skole). Slik hjelp har de krav på dersom de ikke ser ut til å ha tilstrekkelig utbytte av det ordinære opplegget. Barnet kan ha utfordringer blant annet faglig, språklig, emosjonelt eller sosialt. PP-tjenesten har ansvaret for å utarbeide en sakkyndig vurdering om hvilket opplegg som er mest gunstig for hvert enkelt barn, og de skal blant annet gi råd og veiledning på systemnivå overfor skole og barnehage. I kapittel 2 viser vi hvordan lovverk og styringsdokumenter peker på et godt foreldresamarbeid som avgjørende for barns utvikling generelt. Vi mener at dette er svært viktig for barn med særlige behov. Barn som må få ekstra hjelp og støtte i opplæring og utvikling, trenger trygge voksne som samarbeider på alle nivå. Regjeringens strategi for foreldrestøtte (jf. kap 2.3.3) peker også på betydningen av slik rådgivning. I tillegg til at PP-tjenesten veileder barnehage og skole, bør det settes av tid og ressurser til at de også veileder foreldre direkte.

Vi har begge jobbet flere år som pedagogiske ledere i barnehagen, og har erfaring med oppmelding til PP-tjenesten og samarbeidsmøter mellom barnehage, PP-tjeneste og foreldre. Vi opplever at PP-tjenesten er interessert i informasjon fra foreldrene og at de gir grundige tilbakemeldinger, men har i liten grad opplevd at foreldre får tilbud om foreldrerådgivning. Vår opplevelse samsvarer med det mange foreldre gir uttrykk for, nemlig at PP-tjenesten «forsvant» etter at sakkyndig vurdering var skrevet (Barneombudet, 2017, s. 76). Barnehagelærere har tett kontakt med foreldrene og kan gi veiledning, men i saker der barna har særlige behov er det, etter vår mening, PP-rådgivere med faglig kompetanse som bør gjennomføre rådgivningen. Før vi startet innsamling av data, var dette våre erfaringer, men vi hadde liten reell innsikt i PP-tjenestens arbeid med foreldrerådgivning. Vi ønsket derfor økt innsikt i hvordan PP-rådgivere med erfaring fra foreldrerådgivning, reflekterer over denne oppgaven og hvordan de utfører den.

Tilbud om foreldrerådgivning er nedfelt i barnehageloven under § 19 a; *Rett til spesialpedagogisk hjelp*: «Hjelpen skal omfatte tilbud om foreldrerådgivning» (Barnehageloven, 2005, § 19 a). Veilederen Spesialpedagogisk hjelp, punkt 1.4, oppgir at det er opp til kommunen å avgjøre hvordan tilbudet gjennomføres (Utdanningsdirektoratet, 2017c, s. 6). Derfor synes vi det var interessant å se nærmere på hvordan dette lovpålagte foreldrerådgivningstilbudet følges opp, og hvilken rolle PP-tjenesten er tildelt i ulike kommuner. Tilsvarende paragraf i opplæringsloven, § 5-1 om spesialundervisning, gir ikke føringer for tilbud om foreldrerådgivning (Opplæringslova, 1998, § 5-1).

Et barn med særlige behov trenger støtte fra alle hold. Både skole, barnehage og hjem er viktige arenaer for å skape god utvikling og vekst. Foreldre kan trenge hjelpe og støtte slik at de kan utvikle gode samspillforhold hjemme og bidra til barnets læring og utvikling. Det er da viktig å ta utgangspunkt i foreldrenes ressurser og muligheter, og gjennom felles refleksjon finne måter å håndtere utfordringene på. Dersom foreldrene får økt innsikt i og kunnskap om utfordringen, kan det bli lettere å forstå og håndtere og dermed oppleves mer meningsfylt å ta tak i. Dette kan gi foreldrene en følelse av å ha innflytelse over eget liv og øke motivasjonen til å mestre stress og utfordringer som kan oppstå rundt et barn med særlige behov. Med mål om barnets beste kan en slik strykning av foreldrerollen være en viktig del av PP-tjenestens arbeid (Bø, 2011, s. 30-38).

1.2 Problemstilling

Med utgangspunkt i disse perspektivene har vi utarbeidet følgende problemstilling:

Hvilket syn har PP-rådgivere på foreldrerådgivning og hvordan og i hvilken grad gjennomføres det i saker som er henvist til PP-tjenesten?

1.2.1 Forskningsspørsmål

På bakgrunn av problemstillingen utarbeidet vi tre forskningsspørsmål:

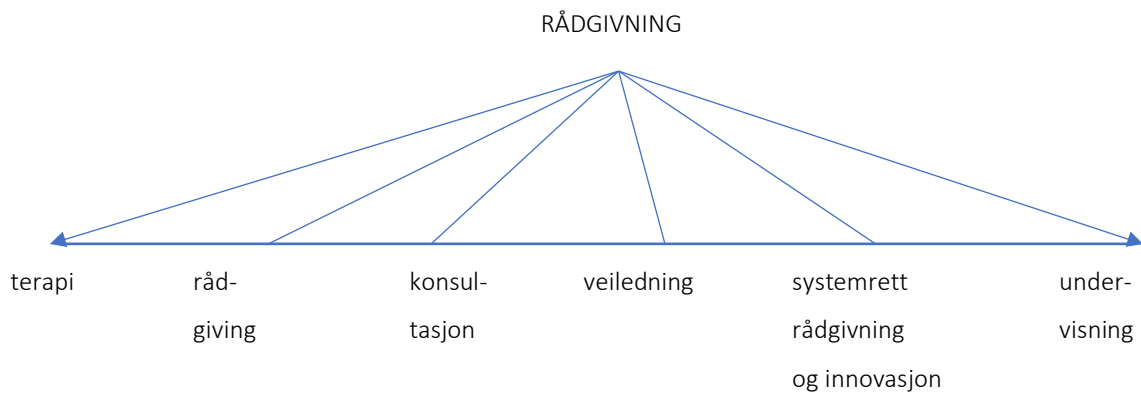
- Hvilket tilbud om foreldrerådgivning gir PP-rådgiverne?
- Hvilket syn har informantene på foreldrenes påvirkning på barna?
- I hvilken grad kan informantenes syn på rådgivning relateres til en humanistisk rådgivningstradisjon med et perspektiv på mestringsressurser?

1.3 Begrepsavklaring

Her vil vi avklare noen sentrale begreper som benyttes i denne oppgaven, nemlig rådgivningsbegrepet, foreldresamarbeid, foreldrerådgivning og systemveiledning.

1.3.1 Rådgivningsbegrepet

I denne oppgaven defineres rådgivning som «pedagogisk virksomhet der hensikten er å sette de som søker hjelp, i bedre stand til å hjelpe seg selv, ikke bare i den aktuelle saken de står oppe i, men også i andre, lignende situasjoner» (Johannessen, Kokkersvold & Vedeler, 2010, s. 19). Definisjonen hører til en humanistisk rådgivningstradisjon og vi støtter oss til Johannessen, Kokkersvold og Vedeler sin anvendelse av rådgivning som et paraplybegrep. Rådgivning er det overordnede begrepet, med terapi, rådgivning, konsultasjon, veiledning, systemrettet rådgivning og innovasjon og undervisning som underordnede kategorier. Rådgivningen spenner fra terapi, med fokus på det personlige, til undervisning som forholder seg til det saklige. Disse underordnede kategoriene kan skli noe over i hverandre, men det som skiller dem er hvilket hovedfokus de har (Johannessen et al., 2010, s. 19-24).

Figur 1 Illustrasjon av rådgivningsbegrepet slik det brukes i oppgaven (Johannesen et al., 2010, s. 20)

Rådgivning, slik den her er definert, kan altså berøre både personlige og saklige tema. Alle underkategoriene som inngår i rådgivningen bidrar, på hver sine måter, til å nå målet om at radsøker skal bli bedre i stand til å hjelpe seg selv. Et perspektiv som blir presentert i denne oppgaven og som egner seg godt til spesialpedagogisk rådgivning, er empowermentperspektivet (Lassen, 2014a, s. 101). Dette perspektivet tar sikte på, gjennom rådgivning, å avdekke foreldrenes allerede iboende evner, styrker og muligheter slik at de, gjennom bevissthet og positive mestringsspiraler, blir mer kompetente omsorgspersoner for sine barn (Lassen, 2014a, s. 100-101). Når vi anvender begrepet foreldrerådgivning i denne oppgaven, er det med en slik forståelse av rådgivning.

Informantene i oppgaven bruker både rådgivning og veiledning som begrep når de forteller om sitt syn på foreldrerådgivning. Også i styringsdokumenter og tidligere forskning brukes begrepene om hverandre. Dette er uproblematisk for denne oppgaven da begge begrepene inngår i vår brede definisjon av rådgivning.

Når vi i denne oppgaven omtaler foreldre, omfatter det både foreldre, foresatte eller andre nære omsorgspersoner for barnet som er henvist til PP-Tjenesten.

1.3.2 Foreldresamarbeid og foreldrerådgivning

Både i overordnet del til Læreplanverket for grunnopplæringen og i Rammeplanen for barnehager står det at skolen og barnehagen har ansvaret for å legge til rette for et godt foreldresamarbeid (Kunnskapsdepartementet, 2017, s. 29; Utdanningsdirektoratet, 2017b, s. 16). Dette samarbeidet går ut på en gjensidig informasjonsutveksling for å sikre helhet og sammenheng i eleven/barnets liv og utvikling. Foreldrerådgivning er mer enn samarbeid. I foreldrerådgivning er det en fagperson som hjelper foreldrene til å hjelpe seg selv ved å avdekke og anvende sine egne ressurser (Lassen, 2014b, s. 18). Foreldrerådgivning i saker der barnet har særlige behov, kan dessuten bidra til at foreldrene forstår mer av barnets behov og lettere kan bidra til god utvikling.

1.3.3 Systemveiledning

Systemrettede arbeidsoppgaver fra PP-tjenesten er tiltak rettet mot kompetanseheving og organisasjonsutvikling i barnehage og skole (Utdanningsdirektoratet, 2017a, s. 1-2). Det systemrettede arbeidet skal, blant annet gjennom veiledning, hjelpe barnehager og skoler med å legge til rette opplæringen eller tilbudet slik at det tilpasses alle elever i skolen eller barn i barnehagen, også de med særlige behov. Når vi anvender begrepet systemveiledning i denne oppgaven er det dette arbeidet vi henviser til. Foreldre er ikke inkludert i slike systemrettede tiltak.

1.4 Pedagogisk-psykologisk tjeneste (PP-tjenesten)

«PP-tjenesten skal hjelpe barn, elever, lærerkandidater, praksisbrevkandidater og voksne med behov for særskilt tilrettelegging» (Utdanningsdirektoratet, 2017a, s. 1). De er en del av støtteapparatet rundt skoler og barnehager som skal støtte læring og utvikling hos de med behov for ekstra tilrettelegging i opplæringen. Særskilte behov har ingen faste kriterier, og må vurderes individuelt ut fra hver enkelt situasjon, men kjennetegnet er at barnet/eleven trenger ekstra hjelp og tilpasning for å imøtekomme kravene fra læringsmiljøet. Barnet kan blant annet ha utfordringer og forsinkelser i forhold til faglig, språklig eller sosial og emosjonell utvikling. I slike tilfeller kan PP-tjenesten vurdere retten til spesialpedagogisk hjelp eller spesialundervisning og bidra med både individ- og systemrettede tiltak (Utdanningsdirektoratet, 2017a, s. 3-4).

1.5 Foreldreveiledningsprogrammer

Alle informantene våre nevnte foreldreveiledningsprogrammene PMTO, DUÅ og COS. Tidlig innsats for barn i risiko¹ (TIBIR), blir nevnt av to av informantene. I grove trekk kan vi skille mellom programmene PMTO og DUÅ som korrigerer barns atferd og COS som styrker tilknytning og samspill mellom barn og foreldre/omsorgspersoner (Bråten & Sønsterudbråten, 2016, s. 69).

Parent Management Training - Oregon (PMTO): PMTO er et atferdsprogram som tilbys foreldre dersom de har et barn mellom tre og tolv år med alvorlige atferdsproblemer, og samspillet mellom barn og foreldre har vært svært utfordrende over tid. Programmet tilbyr omfattende veiledning med en varighet på 10-20 ganger. Programmet bygger på en teori om at mennesket lærer gjennom sitt sosiale samspill med omgivelsene, og foreldrene sees som barnets viktigste hjelpere for å endre atferd. Samspillmønsteret i familien er hovedfokuset, og man er blant annet opptatt av å kartlegge ressurser i familien og lære foreldrene hvordan de kan oppmuntre barnet når det viser positiv atferd og innføre konsekvenser ved negativ atferd. Målet er å bryte negative samspillmønstre og bygge opp en positiv relasjon mellom barn og foreldre (Askeland & Kjølbi, 2017, s. 94; Madslie, 2017). PMTO-terapeut er en egen utdanning som forplikter terapeuten til å utøve PMTO og følge kvalitetssikringskravene i etterkant av opplæringen (Madslie, 2017). Enkelte PP-rådgivere har denne tilleggstudanningen.

De Utrolige Årene (DUÅ): DUÅ² er et program for forebygging og behandling av atferdsvansker. Det har kurs rettet mot både ansatte i barnehager og skoler, og barn og foreldre. Programmet bygger på teori fra blant annet utviklingspsykologi, tilknytningsteori, moderne atferdspsykologi og kunnskap om gruppeprosesser. Et viktig prinsipp i programmet er å bygge den gode relasjonen. Målet med programmet er å forebygge og redusere atferdsvansker hos barn, og styrke deres sosiale og emosjonelle kompetanse, både mellom barn og mellom barn og voksne. Foreldreprogrammet fokuserer på tema som relasjonsbygging, positivt samspill og grensesetting, og er ment å hjelpe foreldre til å håndtere og forebygge barns utfordrende atferd (De Utrolige

¹ TIBIR – foreldregruppeintervensjonen er en av seks intervensjoner i TIBIR. Den retter seg mot foreldre med barn i alderen 4-12 år som er i risiko for å utvikle atferdsvansker og bygger på det samme teoretiske grunnlaget som PMTO (Helsedirektoratet, 2019).

² Programmet er utviklet av professor emeritus Carolyn Webster-Stratton fra USA. DUÅ er en nasjonal satsing fra Helsedirektoratet (De Utrolige Årene, u.å).

Årene, u.å). Implementeringen er det *Regionalt kunnskapssenter for barn og unge* - RKBU Nord, som står for .

Circle of Security (COS): COS, eller trygghetssirkelen på norsk, er blant annet et foreldreveiledningsprogram som bygger på tilknytningsteori. Målet er at foreldrene gjennom refleksjon selv skal komme frem til løsninger for seg og sin familie. Gjennom tilknytningsteori synligjøres hvordan små barns utfordringer ofte kan knyttes til problemer ved tilknytningen. Foreldrene jobber med opplevelsen av tilknytning fra egen barndom og reflekterer rundt hvordan egen væremåte påvirker deres barn (Helsedirektoratet, u.å). COS har både en gruppemodell, som er en forebyggende behandlingsmodell, og en familiemodell som er en behandlingsmodell for barn i risiko for utvikling av, eller som har utviklet tilknytningsproblemer (RBUP, 2018). COS er utviklet i USA³. Det finnes i dag to retninger av COS, COS International og COS Virginia, hvor den største forskjellen er opplæringen. COS International, kalt COS Parenting (COS-P), er den retningen som blir nevnt av informantene våre i denne undersøkelsen. I denne versjonen er opplæringen komprimert til et fire dagers kurs (Tilknytningspsykologene, 2019). Implementeringen har i stor grad skjedd ved at enkeltpersoner som har ønsket det, har fått kurs for å bli sertifisert. Det er et stort spenn i fagtilknytningen til personer som er sertifisert (Bråten & Sønsterudbråten, 2016, s. 84).

LØFT-metodikk – Løsningsfokusert tilnærming tar sikte på å løfte det som fungerer. Metoden er mye brukt i for å skape positiv endring iblant annet arbeidslivet, men brukes også innenfor pedagogikk (Ulleberg, u.å). En av informantene never denne metodikken i forbindelse med å fokusere på styrker i familien.

Her har vi skildret de foreldreveiledningsprogrammene som er mest sentrale for denne oppgaven, og vi vil nå (på neste side) kort presentere oppgavens oppbygning.

³ "Trygghetssirkelen – en tilknytningsbasert intervensjon" er utviklet av Bert Powell, Glen Cooper, Kent Hoffman og Bob Marvin (Helsedirektoratet, u.å).

1.6 Oppgavens oppbygning

Oppgaven videre er bygd opp med kapittel 2 som presenterer lovverk, styringsdokumenter og relevant forskning i forhold til problemstillingen. I kapittel 3 gjør vi rede for aktuell teori som benyttes senere i analyse og drøfting. Deretter følger en gjennomgang av forskningsdesign og metode i kapittel 4. Kapittel 5 og 6 er presentasjon, analyse og drøfting av funn. Til slutt kommer en oppsummering med avsluttende refleksjoner og forslag til tiltak i kapittel 7. I etterkant foreligger litteraturliste og tre vedlegg: Brev fra Barne- og familiedepartementet, intervjuguide og informasjonsskriv til informantene.

2 Lovverk, styringsdokumenter og relevant forskning

I dette kapittelet vil vi presentere aktuelt lovverk, sentrale styringsdokumenter og relevant forskning.

2.1 Foreldrerådgivning i lovverket

Tilbud om foreldrerådgivning er nedfelt i barnehagelovens § 19 a *Rett til spesialpedagogisk hjelp*: «Spesialpedagogisk hjelp kan gis til barnet individuelt eller i gruppe. Hjelpen skal omfatte tilbud om foreldrerådgivning» (Barnehageloven, 2005, § 19 a). I Veilederen Spesialpedagogisk hjelp, punkt 1.4, belyses viktigheten av at foreldrene blir tatt med på råd og får mulighet til å medvirke. Foreldrerådgivning skal alltid tilbys og det er opp til kommunen hvordan det skal gjennomføres (Utdanningsdirektoratet, 2017c, s. 9). Barnehageloven og Veilederen sier altså at foreldre skal få tilbud om foreldrerådgivning, men ikke hvem som skal tilby veiledning. Organiseringen er et kommunalt ansvar.

Tilsvarende paragraf i opplæringsloven § 5-1 *Rett til spesialundervisning*, omfatter ikke tilbud om foreldrerådgivning: «Elevar som ikkje har eller som ikkje kan få tilfredsstillande utbytte av det ordinære opplæringstilbodet, har rett til spesialundervisning» (Opplæringslova, 1998, § 5-1). Denne ulikheten i lovverkene går igjen i Veilederen spesialpedagogisk hjelp og Veilederen Spesialpedagogisk undervisning. Kravet om foreldrerådgivning inngår i enkeltvedtak i spesialpedagogisk hjelp, men er utelatt i enkeltvedtak om spesialundervisning. Forskjellen mellom barnehageloven og opplæringsloven, og veilederne, er altså tydelige. Foreldre til barn med særlige behov i barnehage har rett på tilbud om rådgivning, mens foreldrene til barn med spesialundervisning i skolen mangler denne rettigheten.

2.2 PP-tjenestens mandat og foreldresamarbeid

PP-tjenestens mandat er formulert i egne paragrafer under opplæringsloven og barnehageloven. I opplæringsloven § 5-6 *Pedagogisk-psykologisk teneste*, er mandatet formulert slik:

Tenesta skal hjelpe skolen i arbeidet med kompetanseutvikling og organisasjonsutvikling for å leggje opplæringa betre til rette for elevar med særlege behov. Den pedagogisk-psykologiske tenesta skal sørge for at det blir utarbeidd sakkunnig vurdering der lova krev det (Opplæringslova, 1998, § 5-6).

Tilsvarende lyder mandatet slik i barnehageloven § 19 c *Pedagogisk-psykologisk teneste*:

Kommunens pedagogisk-psykologiske teneste er sakkyndig instans i saker om spesialpedagogisk hjelp. Den pedagogisk-psykologiske tenesten skal sørge for at det blir utarbeidet lovpålagte sakkyndige vurderinger. Den pedagogisk-psykologiske tenesten skal bistå barnehagen i arbeidet med kompetanse- og organisasjonsutvikling for å tilrettelegge barnehagetilbudet for barn med særlege behov.

Begge lovverkene legger statlige føringer for hva PP-tjenesten skal jobbe med. Føringene sier at PP-tjenestens oppgaver er knyttet til sakkyndighetsarbeid og systemveiledning, mens foreldrerådgivning ikke er omtalt.

Derimot er foreldresamarbeid og foreldremedvirkning i spesialpedagogisk arbeid lovfestet i barnehageloven og opplæringsloven. I kapittelet *Spesialpedagogisk hjelp* i barnehageloven, § 19 b *Samarbeid med barnets foreldre*, står det: «Tilbudet om spesialpedagogisk hjelp skal så langt som mulig utformes i samarbeid med barnet og barnets foreldre, og det skal legges stor vekt på deres syn» (Barnehageloven, 2005, § 19 b). Tilsvarende lovtekst finner vi i opplæringsloven § 5-4 *Nærmare om saksbehandlninga i samband med vedtak om spesialundervisning*: «Tilbod om spesialundervisning skal så langt råd er, formast ut i samarbeid med eleven og foreldra til eleven, og det skal leggjast stor vekt på deira syn» (Opplæringslova, 1998, § 5-4).

Kravet om foreldresamarbeid følges opp i Veilederen Spesialpedagogisk hjelp og Veilederen Spesialundervisning, der det gjennomgående påpekes at foreldre har krav på innsyn og mulighet for medvirkning i alle deler av sakkyndighetsarbeidet. Veilederne oppgir at PP-tjenesten bør ha samtaler med foreldrene for å innhente opplysninger om barnet og få tak i foreldrenes syn på hva slags hjelp det er behov for og hvordan hjelpen bør organiseres (Utdanningsdirektoratet, 2017c, d).

Lowverk og styringsdokumenter legger altså føringer for at PP-tjenesten skal samarbeide med foreldrene og legge vekt på deres synspunkter. Veilederne påpeker også at PP-tjenesten bør ivareta dette gjennom å ha samtaler med foreldrene underveis. Dette vil medføre at PP-tjenesten og foreldre har oppsatte møtepunkter i det sakkyndige utrednings- og tilrådningsarbeidet. Men som tidligere vist ligger det ikke føringer PP-tjenestens mandat om at disse samtalene skal innebære foreldrerådgivning.

2.3 Stortingsmeldinger om foreldresamarbeid og foreldrerådgivning

Mange stortingsmeldinger omtaler offentlige etaters samarbeid med foreldre, enkelte omhandler foreldreveiledning og noen nevner PP-tjenesten. Vi vil presentere noen sentrale meldinger som er relevante for problemstillingen og som vises til i senere analyse og drøfting. Vi har valgt å presentere dem i kronologisk rekkefølge.

2.3.1 Stortingsmeldinger fra Kunnskapsdepartementet

Vi skal først se på to meldinger som peker på viktigheten av et godt samarbeid mellom skole, barnehage og hjem, og som legger vekt på foreldrenes betydning for barnas utvikling.

Meld. St. 16 (2006-2007) ... og ingen sto igjen. *Tidlig innsats for livslang læring* omhandler tidlig innsats i skole og barnehage for å skape gode læringsvilkår for alle og utjevne forskjeller. Meldingen peker på at barns utvikling har sammenheng med foreldrenes vilkår, kompetansenivå og tilknytning til arbeidslivet. God kvalitet i skole og barnehage og et godt foreldresamarbeid for alle, kan bidra til å skape like muligheter for alle barn. Regjeringen forslår tiltak som kompetanseheving for ansatte i skole og barnehage, og en mer forskningsbasert praksis. Foreldrerådgivning nevnes imidlertid kun i forbindelse med at helsestasjonen kan gi foreldrerådgivning på språkvansker (Kunnskapsdepartementet, 2006).

I Meld. St. 31 (2007-2008) *Kvalitet i skolen* presenteres regjeringens mål og tiltak for å forbedre kvaliteten på grunnopplæringen. Meldingen trekker frem viktigheten av et godt samarbeid mellom hjem og skole for å fremme barns læring. Foreldre som støtter barna i læringen og har en positiv holdning til skolen bidrar positivt til barnets faglige og sosiale utvikling. Regjeringen foreslår økt

foreldreinvolvering som et av mange tiltak. Der fremheves viktigheten av en klar fordeling av roller og ansvar mellom skolen og foreldrene. Samarbeidet bør tilstrebe en god dialog og gjensidig oppfatning av hverandre som støttende i forhold til sitt ansvar for barnet (Kunnskapsdepartementet, 2007). Begrepet foreldrerådgivning er ikke nevnt, men inngår muligens implisitt i forståelsen av foreldresamarbeid.

Fra å se på to meldinger som omhandler barnehage og skole, skal vi nå se på Meld. St. 18 (2010-2011) *Læring og fellesskap*, der regjeringen uttrykker et ønske om å styrke PP-tjenesten. Et av forslagene er å øke tilgjengeligheten slik at de kan bidra med kompetanse, veiledning, råd og hjelp til barnehager, skoler, foreldre, barn og elever. Meldingen sier at foreldre opplever lite samordning mellom de ulike tjenestene. De foreslår å lage en foreldreplakat som informerer foreldrene om rettigheter og tjenestetilbud, samt at de ulike tjenestene rundt barnet samarbeider og samordner seg i større grad (Kunnskapsdepartementet, 2010). Vi ser med dette at fokuset på rådgivning fra PP-tjenesten, blant annet til foreldre, ble fremmet allerede i 2010/2011, men foreldrerådgivning er fortsatt ikke inkludert i det nåværende mandatet.

En melding som omtaler foreldreveiledning eksplisitt er Meld. St. 19 (2015-2016) *Tid for lek og læring – Bedre innhold i barnehagen*. Den peker på at et godt foreldresamarbeid er viktig for barns læring og utvikling, og at barnehagen kan støtte foreldrene med foreldreveiledning. Foreldre kan altså med fordel involveres mer for å støtte læring og utvikling for barnet i barnehagen. Foreldreveiledning fra barnehagen sees som et forebyggende tiltak mot utvikling av dårlig atferd hos barnet og omsorgssvikt fra foreldre (Kunnskapsdepartementet, 2015).

I en helt ny Meld. St. 6 (2019-2020) *Tett på – tidlig innsats og inkluderende fellesskap i barnehage, skole og SFO* foreslår regjeringen tiltak for å styrke tidlig innsats, inkluderende fellesskap og tverrfaglig samarbeid. PP-tjenesten trekkes frem som en viktig del av «laget» rundt barna. Regjeringen ønsker å tydeliggjøre tjenestens oppgaver i lovverket, og sørge for et tettere samarbeid med skole og barnehage. Samarbeid med foreldre nevnes, men foreldrerådgivning er ikke inkludert i tiltakene rettet mot PP-tjenesten. Regjeringen ønsker å styrke det tverrfaglige samarbeidet og påpeker at skole, barnehage og SFO, sammen med andre tjenester, må bidra til at foreldre får veiledning og oppfølging. For mer informasjon henviser de til regjeringens strategi for

foreldrestøtte (2018-2021) *Trygge foreldre – trygge barn* og Prop. 121 S (2018-2019)

Opptappingsplan for barn og unges psykiske helse (2019-2024) (Kunnskapsdepartementet, 2019).

Alle disse stortingsmeldingene viser at det lenge har vært et politisk fokus på foreldreveiledning, og at foreldres innvirkning på sine barns utvikling blir fremhevet. To av meldingene synliggjør også et ønske om å styrke PP-tjenesten og gjøre dem mer tilgjengelige. Til nå har vi fokusert på stortingsmeldinger fra Kunnskapsdepartementet, mens neste melding kommer fra Barne- og familiedepartementet. Vi velger å se nærmere på den fordi den omhandler foreldrestøtte og rådgivning.

2.3.2 Stortingsmelding fra Barne- og familiedepartementet

Meld. St. 24 (2015-2016) *Familien – ansvar, frihet og valgmuligheter* legger vekt på familiens betydning for barn og unges utvikling. Foreldrene er barnas viktigste omsorgspersoner, er best til å ivareta barnas følelsesmessige behov og utvikle deres sosiale kompetanse. Meldingen påpeker at det er dokumentert at foreldre som ikke mestrer kan bli bedre med opplæring og veiledning og regjeringen vil satse på å gi familier hjelp gjennom foreldrestøttende tiltak og rådgivning. De vil legge til rette for at foreldrerådgivning skal være lett tilgjengelig og holde en høy faglig standard. Meldingen inneholder en oversikt over mange foreldrerådgivningsprogrammer som benyttes i dag, og nevner blant annet «De utrolige årene», «Circle of security» og Parent Management Training - Oregon. PP-tjenesten nevnes i forbindelse med at de tilbyr programmet «Tidlig innsats for barn i risiko» (TIBIR). Regjeringen vil gjennomføre en gjennomgang av alle foreldrestøttende tiltak og programmer som mottar offentlig støtte og belyse kvaliteten (Barne- og familiedepartementet, 2015).

Vi ser at det legges vekt på familiens betydning for barn og at det satses på foreldrestøtte og hjelp i form av foreldrerådgivning også fra Barne- og familiedepartementet.

Foreldrerådgivningsprogrammer har fått en stor plass i denne meldingen.

2.3.3 Regjeringens strategi for foreldrestøtte (2018-2021)

Regjeringen har utarbeidet en strategi for foreldrestøtte (2018-2021) *Trygge foreldre – trygge barn*. Den definerer foreldrestøtte slik: «Alle typer støtte som kan bistå og styrke foreldre i foreldrerollen. Foreldrestøtte varierer i form og innhold, fra støtte fra egen familie og uformelle nettverk, til råd, veiledning og kunnskapsbaserte programmer i offentlig, frivillig og privat regi» (Barne- og likestillingsdepartementet, 2018, s. 12). I strategien står det at tilbudet om foreldreveiledningstiltak fremstår som uoversiktlig og vanskelig for foreldre å orientere seg i. Tilbudet varierer mellom de ulike tjenestene og kommunene (Barne- og likestillingsdepartementet, 2018, s. 32). Det er behov for en oversikt over eksisterende veiledningsprogrammer og tilbudet bør gjøres bedre kjent. Regjeringen vet ikke hva som ligger til grunn for kommunenes valg av tilbud, men vet at noen er pragmatiske og tilbyr det de ansatte i tjenesten har kompetanse i. Regjeringen har som mål at alle sektorer og tjenester som møter foreldre skal få god og riktig kompetanse om foreldrestøtte.

Strategien påpeker at det ikke finnes forskning på hvor mange kommuner som tilbyr ulike foreldreveiledningsprogrammer. Regjeringen vil igangsett forskning som kan kartlegge det foreldrestøttende tilbudet i ulike sektorer. Tiltak 27 sier at foreldrestøtte i PP-tjenesten skal kartlegges. Kunnskapsdepartementet har ansvar for å kartlegge graden av foreldreveiledning i PP-tjenesten og hvilke grupper som får tilbudet (Barne- og likestillingsdepartementet, 2018, s. 64).

Regjeringens strategi for foreldrestøtte nevnes også i Prop. 121 S (2018-2019) – *Opptrappingsplan for barn og unges psykiske helse (2019-2024)* fra Helse- og omsorgsdepartementet. Den peker på at kommunen er den viktigste aktøren i arbeidet med foreldrestøtte. Kvalitetssikret foreldrestøtte og et likeverdig tilbud er et av målene med strategien. Den skal bidra til at foreldre som ikke mestrer skal få den hjelpen de har behov for (Helse- og omsorgsdepartementet, 2018).

Dette viser en bred satsing på foreldrestøtte fra regjeringen, der kommunen ses som en viktig aktør og PP-tjenesten inkluderes. Kartlegging av tilbud er et av tiltakene og vi sendte en forespørsel til Barne- og familiedepartementet med spørsmål om hvor langt de har kommet i prosessen⁴. Svaret

⁴ Vedlegg 1

fra dem henviste til FAFOs⁵ kunnskapsstatus *Foreldreveiledning – virker det?* Samt flere andre evalueringer og at de har utarbeidet en nasjonal strategi for foreldrestøtte. Ingen av disse rapportene/publikasjonene nevner eksplisitt foreldrerådgivning i forhold til lærevansker i pedagogisk virksomhet eller har spesifikt fokus på lærevansker og veiledning rundt dette. Videre i dette kapitlet skal vi blant annet se på den nevnte FAFO rapporten og annen relevant forskning på foreldreveiledning, foreldrestøttende tiltak og foreldrerådgivningsprogrammer.

2.4 Tidligere forskning

Forskning viser at foreldrerådgivningsprogrammer har effekt (Bråten & Sønsterudbråten, 2016; Christiansen, 2015). Dette er programmer som også PP-tjenesten bruker. Siden foreldreveiledningsprogrammer har blitt en større del av vår oppgave enn vi først trodde velger vi å ta med noen av de nyere forskningsfunnene på effekten av programmer. Vi velger å forholde oss til flest norske studier fordi PP-tjenesten er en særnorsk tjeneste, og fordi vi mener at behovet for og innholdet i foreldrerådgivning i Norge ikke uten videre kan sammenlignes med alle andre land. Norge er et land med relativt små forskjeller i økonomisk og sosial status mellom innbyggerne i forhold til mange andre land. Norge har også egne lovverk og styringsdokument som sier noe om foreldres rettigheter og samfunnets ansvar. Vi har likevel valgt å nevne en svensk studie på COS fordi FAFOs kunnskapsstatus refererer til denne og finner den relevant for norske forhold.

2.4.1 FAFOs kunnskapsstatus: «Foreldrerådgivning – virker det?»

Fagbevegelsens senter for forskning, utredning og dokumentasjon (FAFO) har utarbeidet en kunnskapsstatus om foreldreveiledning og foreldrestøttende tiltak. Målet har vært å forsøke å finne ut om universelt innrettet foreldreveiledning fungerer. Rapporten bygger på et bredt litteratursøk og ni ekspertintervjuer av fagfolk med erfaring fra foreldrestøttende tiltak (Bråten & Sønsterudbråten, 2016, s. 43). I søkene er det ikke funnet studier på hvor utbredt bruken av foreldreprogrammer er, ei heller hvor mange som deltar på dem (Bråten & Sønsterudbråten, 2016, s. 9). Informantene til Fafo-rapporten forteller at de opplever økt etterspørsel etter

⁵ Fafo er en frittstående samfunnsvitenskapelig forskningsstiftelse etablert av Landsorganisasjonen (LO) i 1982 (Fafo, u.å)

foreldreveiledning, og det har blitt større aksept for å søke hjelp og mindre tabu å motta foreldreveiledning (Bråten & Sønsterudbråten, 2016, s. 70-71). Informantene peker også på at tilbudet om veiledning i det kommunale hjelpeapparatet har økt i takt med et større fokus på veiledning generelt i samfunnet.

Kunnskapsstatusen sier at innføringen av atferdsrettede programmer er et resultat av statlig satsing. Barne- og familiedepartementet og Sosial- og helsedepartementet finansierte i sin tid delvis opprettelsen av Atferdsenteret ved Universitetet i Oslo som et konkret tiltak for å implementere flere av de atferdsrettede programmene (Bråten & Sønsterudbråten, 2016, s. 97). I samarbeid mellom en opprettet ekspertgruppe og Atferdsenteret ble det bestemt at «man i Norge skulle satse på systematisk innføring av evidensbaserte tiltak» og at alle 19 fylker fikk midler til å gjennomføre dette (Bråten & Sønsterudbråten, 2016, s. 97). PMTO og DUÅ er to av disse programmene.

Kunnskapsstatusen sier at virkningen av foreldreveiledningsprogrammer er lovende og viser til flere norske og utenlandske studier, men peker på at det finnes for lite kunnskap om hvorfor et program virker eller ikke. Det mangler også studier som ser på hvorfor noen foreldre klarer å implementere det de har lært når de kommer hjem, mens andre ikke klarer det (Bråten & Sønsterudbråten, 2016, s. 107). Det pågår mye kvantitativ forskning på feltet som ser på effekten av programmer, men det finnes ingen norske fagfelleverderte kvalitative studier på feltet (Bråten & Sønsterudbråten, 2016, s. 108). Kunnskapsstatusen sier også at programovergripende utfordringer i mindre grad behandles av litteraturen, og løfter frem utfordringer blant annet knyttet til rekruttering og motivasjon. For eksempel viser det seg at familier med høy sosioøkonomisk status i større grad melder seg på foreldreveiledningsprogrammer. Et annet funn er at programmene mangler refleksjon rundt frafall og foreldres erfaring (Bråten & Sønsterudbråten, 2016, s. 105). På den andre siden trekker rapporten frem betydningen av et fellesskap, at foreldre har noen å dele erfaringene sine med. Mange av programmene har gruppeveiledning og gir foreldrene et fellesskap der man kan drøfte og rådføre seg med andre (Bråten & Sønsterudbråten, 2016, s. 107-108).

Avslutningsvis oppgir rapporten at det er en bortimot umulig oppgave å måle om foreldre blir bedre foreldre av å motta veiledning, fordi det ikke finnes noen enighet om hva som er gode og bedre foreldre. Normen på hva som er gode foreldre er stadig oppe til debatt (Bråten & Sønsterudbråten, 2016, s. 164).

2.4.2 Forskning på virkningen av programmene COS, DUÅ og PMTO

Fafos kunnskapsstatus viser til forskning på programmene COS og DUÅ. Den trekker blant annet frem en svensk studie på COS gjennomført av Neander og Mothander (Bråten & Sønsterudbråten, 2016, s. 88). Dette er en mindre randomisert kontrollert studie (RCT) kombinert med dybdeintervju av foreldre og veiledere som viser at både foreldre og veileder er fornøyde med programmet. Foreldrene opplever å få dypere kunnskap og hjelp i foreldrerollen (Bråten & Sønsterudbråten, 2016, s. 89). En norsk studie som ser på effekten av DUÅ trekkes også frem i Fafos kunnskapsstatus. Studien er en RCT-studie gjennomført av Reedtz, Handegård og Mørk. Funnene viser blant annet at foreldre som mottok DUÅ-veiledning reduserte streng foreldrepraksis, økte positiv praksis, og fikk økt selvfølelse og kompetanse i foreldrerollen (Bråten & Sønsterudbråten, 2016, s. 100).

I en kunnskapsstatus om hjelpetiltak i barnevernet omtales en norsk studie på effekten av PMTO (Christiansen, 2015). Ogden og Amlund Hagen har gjennomført en RCT-studie og funnet flere positive effekter. Foreldre rapporterte om reduksjon i atferdsutfordringer og lærerne opplevde økt sosial kompetanse hos barna. Foreldre mestret grensesetting bedre enn kontrollgruppen og var mer fornøyde med veiledningen (Christiansen, 2015, s. 67-68).

Fafos kunnskapsstatus viser en økning i både etterspørsel og tilbud av foreldreveiledning og påpeker at det har vært en statlig satsing på innføring av programmer. Rapporten (sammen med Christiansen sin kunnskapsstatus) viser til flere kvantitative studier som viser positiv effekt av foreldrerådgivningsprogrammer, men den løfter frem at det finnes få kvalitative studier som går i dybden på foreldrenes opplevelse og ser på eventuelle utfordringer ved bruk av slike program. Dette er interessante funn som vi vil ta med oss videre til drøftingen.

Forskningen vi har sett på sier lite om hvilke utfordringer barna har. PMTO og DUÅ blir benyttet til å regulere atferdsvansker, mens COS er et tilknytningsprogram. Alle er universelle program og ikke rettet mot barn med særskilte behov.

3 Teori

Først i dette kapitlet belyses teoretiske tilnærminger knyttet til rådgivningstradisjoner. Deretter trekker vi inn relevante perspektiv på rådgivning: eksistensialistisk perspektiv, salutogenese, mestring, empowerment og Bronfenbrenners økologiske utviklingsmodell. Disse teoriene brukes senere i analyse og drøfting for å belyse våre funn.

3.1 Rådgivningstradisjoner

Rådgivningstradisjonen skilles, grovt sett, mellom fire hovedtradisjoner basert på ulikt teoretisk grunnlag (Johannessen et al., 2010, s. 30). Helt kort oppsummert har vi den psykodynamiske tradisjonen basert på følelser og tidligere erfaringer, den atferdsterapeutiske hvor læring, og avlæring av atferd er det sentrale, den humanistiske som legger vekt på enkeltmenneskets premisser, mens den rasjonelle/kognitive tradisjonen ser mennesket som rasjonelt og med kognitive evner til å overvinne emosjonelle problemer (Johannessen et al., 2010, s. 30-48). Johannessen, Kokkersvold og Vedeler (2010) sier at disse tradisjonene kunne vært gruppert annerledes utfra andre kategorier fordi kategoriene ofte låner fra hverandre og nye rådgivningsmetoder vokser frem som kombinerer elementer fra de ulike tradisjonene (s 30). En slik eklektisk tilnærming kan være én måte å forholde seg til teorien på, da en kan «tilpasse» rådgivningen etter den aktuelle oppgaven eller oppdraget. Vi velger her å utdype atferdsterapeutisk- og humanistisk tradisjon som vi mener kan knyttes til og belyse våre funn på en god måte.

3.1.1 Atferdsterapeutisk rådgivningstradisjon

Den atferdsterapeutiske tradisjonen fokuserer på den observerbare atferden til et menneske og ulike teknikker for å endre atferd. I denne retningen er en ikke opptatt av hva som er bakenforliggende årsaker til problemet eller hvorfor barnet har en atferd som ikke er forventet. Det er derimot fokus på de miljømessige faktorer som opprettholder problemet. En mener at all atferd kan læres, eller avlæres, gjennom forsterkningsprinsipper som positiv belønning eller negative konsekvenser (Johannessen et al., 2010, s. 34). Negative konsekvenser kan for eksempel være tap av goder.

Innenfor den atferdsterapeutiske tradisjonen ser en på mennesket som *tabula rasa*, som *blanke ark* når en blir født. All atferd læres gjennom den miljømessige påvirkningen som utvikler oss som mennesker. Atferd som ikke samstemmer med gjeldende normer blir sett på som feillæring eller innlærte uvaner og kan avlæres gjennom belønning eller negative konsekvenser. Menneskesynet innenfor denne retningen blir betegnet som miljøbestemt deterministisk da mennesket er et produkt av forsterkninger der alt kan læres eller avlæres (Johannessen et al., 2010, s. 35-36). En atferdsterapeut vil være opptatt av observerbare hendelser. Ut fra en observasjon av atferd vil rådgiveren sette opp mål for atferdsendring og kartlegge miljøbetingelser. Kompleks atferd må avgrenses og inndeles i mindre delen for at en skal kunne sette i verk tiltak med forsterkningsprinsipper (Johannessen et al., 2010, s. 36-37).

Innenfor spesialpedagogikken har atferdsteorien fått stor anvendelse (Johannessen et al., 2010, s. 35), og rådgivning basert på denne tradisjonen anvendes bredt. Det finnes flere foreldreveiledningsprogrammer som baserer seg på denne teorien, deriblant DUÅ og PMTO som omtales i denne oppgaven. Disse programmene har klare manualer for hvordan atferd kan endres gjennom positiv eller negativ forsterkning. Atferdsterapiens konkrete arbeidet med utfordringene, gjør det lettere å måle virkningen av tiltakene. Metoden synes å være effektiv, men samtidig er den blitt kritisert for å være mekanisk og manipulerende, og for lite opptatt av menneskelige kvaliteter (Johannessen et al., 2010, s. 39).

3.1.2 Humanistisk rådgivningstradisjon

Den humanistiske tradisjonen oppsto som en reaksjon på psykoanalysen og atferdsterapien. I denne tradisjonen regnes mennesket som grunnleggende godt, og med en medfødt og iboende mulighet for vekst og utvikling. Gjennom kunnskap og refleksjon vil mennesket kunne hjelpes til å håndtere sine egne konflikter og problemer, og utvikle seg gjennom å ta lærdom av sine erfaringer. Innenfor tradisjonen er det flere retninger, men Carl Rogers⁶ *klientsentrerte terapi* regnes som den som har fått størst gjennomslag (Johannessen et al., 2010, s. 48). Ifølge Rogers må de grunnleggende behovene være oppfylt for at mennesket kan utvikle seg i positiv retning. Dette positive menneskesynet danner utgangspunkt for rådgivningen og målet er å hente frem de

⁶ Carl Roger (1902-1987), amerikansk psykolog.

menneskelige ressursene som er iboende i mennesket for å skape personlig utvikling. Det danner grunnlaget for en *jordmorvirksomhet*, der rådgiveren hjelper rådsøker på vei for å finne sine egne løsninger for sitt liv. Rådsøkeren er selv ansvarlig for sin egen vekst, og rådgivers rolle er å lytte, oppmuntre og stille spørsmål på en varme og aksepterende måte (Johannessen et al., 2010, s. 49-50).

I klientsentrert rådgivning er fokuset på det personlige. Dette krever mye av rådgiveren, da hun må stille seg åpen for rådsøker og skape en relasjon basert på tillit og åpenhet. I tillegg må rådgiver inneha visse kommunikasjonsferdigheter og bruke disse aktivt i samtale med rådsøker. Lassen (2014b) knytter klientsentrert terapi opp mot foreldrerådgivning. Som rådgiver er det da viktig å være kongruent, vise ubetinget positiv aktelse og vise empatisk forståelse (s. 65). Med kongruens menes at rådgiveren er ekte og ærlig i møte med foreldrene, å kunne være gjennomiktig som Rogers kaller det (Lassen, 2014b, s. 66). Personlige og private erfaringer bør legges til side, men kan trekkes frem hvis det kan bidra til positiv utvikling. Å kunne vise ubetinget positiv aktelse vil si at rådgiveren tar i mot det foreldrene forteller på en åpen og ikke-dømmende måte, men viser varme og forståelse for det foreldrene forteller (Lassen, 2014b, s. 67). Å vise empatisk forståelse vil i denne sammenheng si å vise forståelse for foreldrenes syn på verden. Disse tre begrepene blir nevnt i denne rekkefølgen, for i følge Rogers, kan ikke rådsøker vise empati uten først å vise positiv aktelse, og positiv aktelse kan ikke vises før rådgiver er ekte (kongruent) i møte med foreldrene (Lassen, 2014b, s. 65). Klientsentrert rådgivning, med sin optimisme og respekt for klienten, har vist seg virkningsfull og har blitt en populær metode blant rådgivere (Johannessen et al., 2010, s. 53).

Her har vi sett på sentrale ideer fra to grunnleggende rådgivningstradisjoner som kan belyse oppgavens funn. Nå skal vi ta en nærmere kikk på noen aktuelle perspektiv på rådgivning.

3.2 Teoretiske perspektiver på rådgivning

I tillegg til ulike rådgivningstradisjoner finnes det flere teoretiske perspektiv som kan knyttes til foreldrerådgivning. Vi velger her å trekke frem både det eksistensialistiske og det salutogeniske perspektivet. Videre presenteres Lazarus modell for stressmestring, empowermentperspektivet og det økologisk perspektiv. Dette er alle perspektiver som løfter frem viktige sider ved rådgivning i spesialpedagogisk arbeid som kan knyttes til våre funn.

3.2.1 Rådgivning ut fra et eksistensialistisk perspektiv

Det eksistensialistiske perspektivet på rådgivning har vokst frem fra en humanistisk rådgivningstradisjon, og har i likhet med den et fenomenologisk utgangspunkt, der en er opptatt av individets oppfatning av verden. Perspektivet fremstår som særlig verdifullt i spesialpedagogisk sammenheng, fordi en tar utgangspunkt i hjelpesøkers verdier og fokuserer på ressurser og begrensninger i situasjonen (Johannessen et al., 2010, s. 55). Dette perspektivet er preget av eksistensialistisk filosofi, med Kirkegaard som ledende filosof. Perspektivet bygger på tre sentrale ideer om mennesket som selvbestemmende for egne livsvalg, det er ens valg og handlinger som definerer hvem en er. Videre er det å leve autentisk, med et ekte engasjement og ta aktive valg den andre sentrale ideen. Den siste ideen er forståelsen av at livet består av valg og forpliktelser som vil si at vi er ansvarlig for våre valg og konsekvenser av disse (Johannessen et al., 2010, s. 56-57). I et eksistensialistisk perspektiv kan rådgivning betraktes som en prosess for å skape mening. Mennesket er fleksibelt, og gjennom rådgivning vil en kunne bli klar over sine iboende ressurser og muligheter (Johannessen et al., 2010, s. 58).

3.2.2 Salutogenisk perspektiv: en mestringsmodell

I nyere tid har ulike mestringsstrategier fått mer plass innenfor rådgivning, med fokus på menneskelige ressurser og mestring heller enn på problemer. Her vektlegges mestringsressurser i individet og omgivelsene, og en forsøker å finne konstruktive strategier for å takle motgang. Antonovsky⁷ blir regnet som en pioner innen retningen (Johannessen et al., 2010, s. 73). Han innførte begrepet *salutogenese*, et begrep som har fått stor plass innenfor helsesektoren og som de siste årene også har fått bred anvendelse i de pedagogiske fagene. Salutogenese betyr *opprinnelse til helse* i motsetning til *patogenese*, som er læren om sykdomsforløpet (Antonovsky, 1979). Han knyttet begrepet til mestring og vår evne til å takle stress og motgang som en uunngåelig del av livet, og flyttet oppmerksomheten til de iboende og omkringliggende mestringsressursene (Antonovsky, 2012, s. 36-37)⁸.

⁷ Aaron Antonovsky (1923-1994), jødisk-amerikansk forsker og professor i medisinsk sosiologi

⁸ Vi velger i denne oppgaven og støtte oss på den norske oversettelsen av *Mystery of Health*, fra 2012.

Innenfor det salutogene perspektivet presenterte Antonovsky begrepet *Sense of coherence*, eller opplevelse av sammenheng (OAS), om hvorfor noen mennesker ser ut til å klare seg bedre enn andre i livet (Antonovsky, 2012, s. 39). Han knyttet OAS til tre kjernekomponenter; *begripelighet*, *håndterbarhet* og *meningsfullhet*. Begripelighet er evnen til å forstå det som skjer, både i personen selv og påvirkninger fra miljøet rundt, og til å sette dette i en større kontekst og i en forståelig sammenheng. Det skaper forutsigbarhet og forståelighet (Antonovsky, 2012, s. 40). Håndterbarhet er de ressurser en har i seg i form av evnen til å takle motgang og komme seg gjennom tøffe perioder i livet. Ressurser kan være iboende i personen selv, eller det kan også være ressurser i form av støtte fra personer, eller andre krefter, rundt personen. Det kan være personer som en har tillit til og som man kan stole på (Antonovsky, 2012, s. 40). Meningsfullhet eller mening som komponent inneholder at en har kontroll over følelseslivet slik at en finner motivasjon i det som skjer til å fortsette livet, at det er verd å kjempe for og engasjere seg i alle sider ved livet (Antonovsky, 2012, s. 41). Antonovsky fant at begrepene i OAS er knyttet til hverandre, og at det er motivasjonsfaktoren i meningsbegrepet som er den mest avgjørende faktoren for hvor godt personen håndterer stress og kritiske hendelser i livet (Antonovsky, 2012, s. 44). I følge Antonovsky vil mennesker oppleve størst endring dersom de klarer å føle at de har innflytelse over egne valg og selv påvirker hvordan situasjonen utvikler seg (Antonovsky, 2012, s. 124).

Dr.philos. Ingerid Bø viser til egen forskning i boken *Foreldre og fagfolk* (2010) der hun peker på det viktige samarbeidet mellom foreldre og fagfolk. I denne boken utdyper hun begrepene til Antonovsky. Hun knytter komponenten begripelighet til «opplevelse av å ha innflytelse» (Bø, 2011, s. 33). Når foreldre møter fagfolk er livet gjerne preget av uvisshet og en viss følelse av å ikke ha kontroll over situasjonen. Å føle at en har innflytelse over egen og barnets situasjon er viktig for å mestre omstendighetene. Lært hjelpeløshet er et begrep som forteller om hvordan noen mennesker har gitt opp å jobbe for å få til forandring fordi de har så mange negative erfaringer knyttet til det. Det kan være i personen selv eller i ulike strukturelle sosiale hindringer. Å oppleve at en blir sett og hørt, at det nytter å kjempe eller at en har kontroll over situasjonen vil kunne hjelpe foreldre til å komme gjennom en vanskelig periode i livet (Bø, 2011, s. 33-34). For foreldre i sårbare situasjoner vil det å oppleve støtte være et viktig element for å kunne håndtere utfordringen. Støtte kan være både emosjonell, i form av sympati og empati, instrumentell støtte som praktiske løsninger eller informativ støtte, som kunnskap fra fagfolk (Bø, 2011, s. 38). Å finne mening i tilværelsen handler om å se mening i det som skjer. For foreldre kan det å ha en større bevissthet

om foreldregjeringen være styrkende; å forstå hvorfor noe skjer, hvordan en kan være med å påvirke, hva hensikten er eller ønske om endring, kan være med å fremme helse (Bø, 2011, s. 31).

Fra det salutogeniske perspektivet skal vi nå se på en annen mestringsteori som kan knyttes til rådgivning.

3.2.3 Lazarus prosessmodell for forståelse av stress og mestring

Dr.med. Bente Gjærum knytter Lazarus prosessmodell for forståelse av stress og mestring til veiledning av foreldre. Hun er opptatt av at foreldre skal oppleve mestring, men sier at ikke alle problemer kan løses. I Lazarus prosessmodell ser en på mestring som håndtering av stress heller enn det å få til noe bra. I lys av en slik modell kan foreldre, med hjelp fra veileder, oppleve mestring selv om utfordringene vedvarer. I takt med foreldre og barns utvikling kan utfordringene skifte form og innhold, selv om de ikke forsvinner. Gjærum ser på det som rådgivers oppgave å minne foreldre på hvordan utfordringen har forandret seg med tiden, og peke på hvordan foreldrene håndterer den stressende situasjonen på en annen måte nå (Gjærum, 1998, s. 76).

Nå har vi altså sett på to teorier som vektlegger mestring i rådgivning, mens neste perspektiv omhandler bestyrkning og myndiggjøring av foreldre.

3.2.4 Empowerment perspektivet

I følge *Verdens helseorganisasjon* er empowerment, i store trekk, prosessen for enkeltpersoner eller samfunn til å øke kontrollen over eget liv (WHO, 2018, s. 87). Empowerment kan tolkes på mange ulike måter og i vår oppgave inneholder begrepet bestyrkning, myndiggjøring, mestring og delaktighet. Begrepet er positivt ladet og løsningsfokuset og også dynamisk, da det henviser til vekst og utvikling (Tveiten & Boge, 2014, s. 18). Et viktig aspekt i empowerment er maktbegrepet. Innenfor empowerment er makt en positiv side der foreldrene blir sett på som eksperter i eget liv og en viktig bidragsyter til å få til endring basert på medvirkning. Gjennom at foreldrene får medvirke vil de kunne mobilisere ressurser i seg selv eller sitt nettverk som igjen vil virke positivt på utviklingen (Hanssen-Bauer, 2014, s. 87). Som rådgiver må en anerkjenne foreldrene og møte dem med åpenhet og verdighet (Lassen, 2014a, s. 104). Empowermentbasert rådgivning egner seg ofte

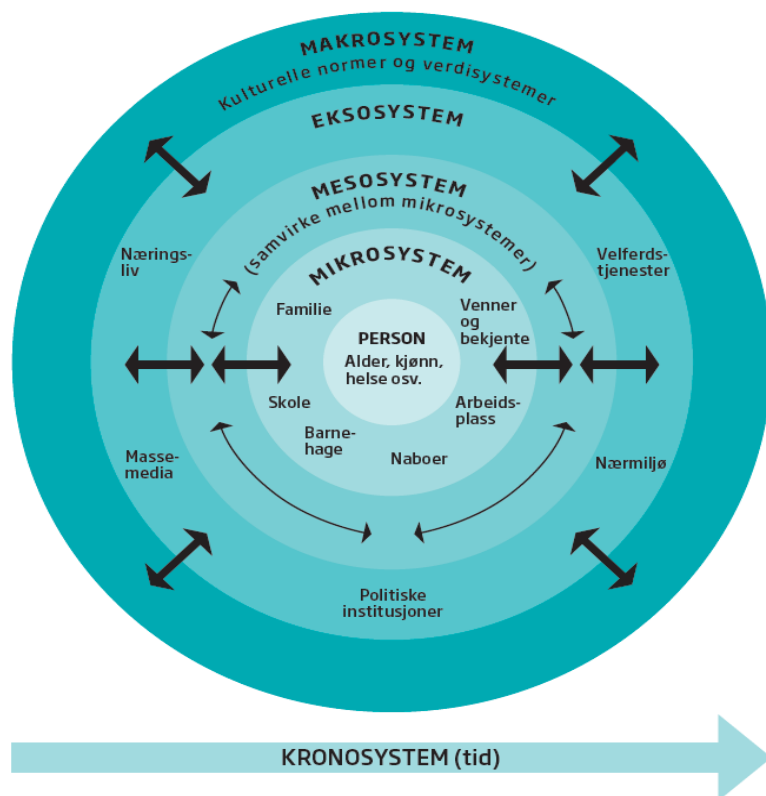
godt til foreldre med barn med særlige behov fordi en styrker familiesystemet rundt barnet og på den måten øker foreldrenes kompetanse til å bestyrke barnet (Lassen, 2014a, s. 101). I dette samspillet er PP-rådgiveren fageksperten, men foreldrene vet best hvordan deres liv leves (Hanssen-Bauer, 2014, s. 87). For at empowermentprinsippet skal fungere optimalt er det nødvendig med fagpersoner som er oppdatert på fagteorien og som opparbeider seg tillit hos foreldrene. Det er også viktig at foreldrene er klar over denne brukermedvirkningen, og har en vist grad av overskudd for å kunne klare å ta kontroll over eget liv (Hanssen-Bauer, 2014, s. 90).

Empowermentperspektivet kan knyttes til flere av våre funn, som vi skal se senere. Slik er det også med en økologisk tilnærming til rådgivning som vi nå avslutningsvis skal se nærmere på.

3.2.5 Økologisk tilnærming

Bronfenbrenner⁹ utarbeidet en utviklingsøkologisk modell for å vise hvordan utviklingen av «jeget» gjensidig og aktivt påvirker og påvirkes av de ulike menneskene, institusjoner, kulturer, lover og regler, for å nevne noe, som en møter i oppveksten (Bronfenbrenner, 1979, s. 21). Den opprinnelige konsentriske modellen bestod av fire gjensidige systemer, mikro-, meso-, ekso- og makrosystemene (Bronfenbrenner, 1979, s. 22). Modellen (på neste side), med felles sentrum, viser hvordan de ulike systemene påvirker hverandre, hvordan endringer i lovverket vil påvirke barnehagen, familien og barnet. Og tilbake igjen, hvordan hendelser i familien eller barnets utvikling, vil kunne påvirke aktørene rundt barnet. Modellen er senere utviklet til et bioøkologisk perspektiv som i tillegg til å se på interaksjonen mellom de ulike systemene, også legger stor vekt på de særegne, menneskelige faktorene (Bø, 2011, s. 44). I denne utgaven fra 2005 retter han fokus mot å se på individet og hvordan individet påvirker miljøet. Han la også til et femte system, kronolinjen, for å vise hvordan tidsdimensjonen påvirker barnets utvikling. (Helsedirektoratet, 2015, s. 14).

⁹ Uri Bronfenbrenner (1917-2005), russisk/amerikansk psykolog

*Figur 2 Bronfenbrenners økologiske utviklingsmodell
(Helsedirektoratet, 2015, s. 14)*

Dersom barnet settes i sentrum av en slik økologisk modell, vil barnehagen/skolen og foreldrene være en del av mikrosystemene rundt barnet, altså en del av barnets nærmiljø. Mikrosystemet består av et sett med aktiviteter, roller og relasjoner. Elementene i mikrosystemet bør sees som sirkulære da de påvirker hverandre gjensidig. Mesosystemet er det neste systemet og handler om sammenhenger og relasjoner mellom mikrosystemene. Mesosystemet kan fungere som et nettverk av mikrosystemer, og ved at for eksempel barnehage og foreldre samarbeider om hvordan de best kan møte barnet, vil det føre til en helhet og forsterke hverandre. Andre instanser som PP-tjenesten, kan betraktes som en del av barnets eksosystem. De er utenfor barnets rekkevidde og kan bare påvirke barnet indirekte, men de har mulighet for direkte påvirkning til foreldrene (Johannessen et al., 2010, s. 90-92).

I rådgiving vil det være aktuelt å benytte det økologiske perspektivet overfor foreldrene for å få frem hvilken innvirkning de ulike nivåene har på barnet. Alt foreldrene foretar seg; sosial tilhørighet, arbeidssituasjon, sivilstand, bosituasjon og psykisk helse, for å nevne noe, spiller inn på barnets

utvikling. Det vil også kunne hjelpe foreldrene til å se barnet og utviklingen i en større sammenheng med de muligheter og ressurser som finnes tilgjengelig i nettverket rundt familien. Samspillet i familien, om det er preget av positivitet og optimisme eller negativitet og pessimistisk fokus, vil kunne ha stor betydning for den videre utviklingen til barnet. Kreftene i samspillet forsetter gjerne i det mønsteret det har begynt, og det å kunne klare å snu en slik utvikling vil kunne være til stor hjelp for familiene (Bø, 2011, s. 83)

Vi har nå sett på ulike tradisjoner og perspektiver som kan knyttes opp mot foreldrerådgivning. Disse vil benyttes videre i analyse av funn og i drøfting. I det neste kapittelet skal vi presentere hvilket forskningsdesign og metode vi har valgt for denne oppgaven.

4 Forskningsdesign og metode

Hittil har vi gjort rede for det teoretiske ståstedet, aktuelle styringsdokumenter og lovverk. I dette kapittelet presenteres våre valg i forhold til vitenskapsteoretisk tilnærming, utvalg og metode. Deretter beskrives gjennomføring av intervju og bearbeiding av datamateriale. Til slutt i kapittelet vil vi synliggjøre våre vurderinger av pålitelighet, gyldighet, transparens og overførbarhet.

4.1 Bakgrunn for valg av metode og vitenskapsteoretisk tilnærming

Vi søker å forstå foreldrerådgivning i PP-tjenesten ut fra informantenes perspektiv og valgte derfor å benytte oss av kvalitativt intervju som metode. Formålet med kvalitativt intervju er å innhente nyanserte beskrivelser av informantenes livsverden gjennom ord (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 47). Det finnes flere former for kvalitative intervju, og vi har valgt semistrukturert livsverdenintervju fordi metoden egner seg godt for å få innsikt i informantenes livsverden og for å studere deres meninger, holdninger og erfaringer (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 46; Thagaard, 2018, s. 53; Tjora, 2017, s. 114). Det kunne også vært aktuelt å benytte *blandede metoder*, en kombinasjon av kvalitativ og kvantitativ metode, slik at vi kunne utvikle et større sammenligningsgrunnlag (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 151), men på grunn av tid og omfang på oppgaven har vi valgt å avgrense studien til kvalitativt intervju.

Vi utarbeidet og benyttet oss av en semistrukturert intervjuguide med en oversikt over noen fastsatte temaer som skulle dekkes og forslag til spørsmål (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 162). Temaene valgte vi med bakgrunn i problemstillingen og forskningsspørsmålene. Fordelen med denne strukturen er fleksibiliteten den gir oss til å følge opp det informantene forteller samtidig som vi sikrer at vi får svar på problemstillingen. Vi kunne altså endre på rekkefølgen av temaene underveis i samtalen slik at den fløt naturlig (Thagaard, 2018, s. 91).

Fenomenologien er en viktig filosofisk retning innenfor vitenskapsteorien, særlig i forhold til kvalitative metoder. I denne masteroppgaven har vi valgt en fenomenologisk tilnærming til intervjuene, fordi vi har ønsket å få frem informantenes subjektive opplevelse og deres perspektiver på foreldrerådgivning, altså deres livsverden (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 45). Vi søkte innsikt i og kunnskap om deres syn på foreldrerådgivning, og vi som intervjuere har forøkt å stille oss objektive

til innholdet under selve intervjuet. Det har krevd en *bevisst naivitet* fra vår side og en åpenhet for uventede fenomener der vi har forsøkt å legge egne fordommer til side (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 48). Gjennom de fem intervjuene har vi trukket ut og tolket essensen av informantenes livsverden og på den måten sett hva som er felles og utviklet en generell forståelse av dette (Thagaard, 2018, s. 36).

Vi valgte å anvende en hermeneutisk tilnærming når vi fortolket intervjuene. Hermeneutisk tilnærming er i utgangspunktet utviklet for tekstanalyse, men kan også brukes i forhold til analyse av intervjuer (Thagaard, 2018, s. 37). Et viktig prinsipp her er den *hermeneutiske sirkel*, det vil si en frem- og tilbakegang mellom helheten i intervjuet og delene (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 237). Det vil betyr vi gjennom en forståelse av hele intervjuet fortolker de ulike delene, og videre at denne fortolkningen av delene har gitt oss en ny forståelse som åpner for nye tolkningsmulighet av helheten. Gjennom en slik hermeneutisk sirkel har vi gradvis fått en dypere forståelse av mening i intervjuet materialet (Kvale & Brinkmann, 2015). Et annet viktig prinsipp i en hermeneutisk fortolkning er at vi som tolkere av intervjuet aldri kommer helt utenom vår forforståelse (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 237). Vi hadde også med oss en forforståelse både i forhold til tidligere erfaring og teoretisk kunnskap som naturligvis kan ha preget oss, men vi har forsøkt å være bevisste på dette underveis i intervjuene og stille oss åpne til hva informantene fortalte. Ved at vi har forsøkt å stille oss åpne for det som er annerledes, og vekselvis gått inn i materialet og tilbake til vår egen forståelsesramme, har det utvidet vår forståelse av intervjuene. Vi leste igjennom intervjuene flere ganger i ettertid og utviklet stadig vår forståelse og tolkning av hva som ble sagt. Gjennom samtaler rundt datamaterialet har vi forsøkt å finne ulike tolkningsmuligheter i henhold til en hermeneutisk meningsfortolkning. Vi har forsøkt å tilstrebe et fortolkningsmangfold heller enn å lete etter en sann og objektiv mening (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 238).

Kvalitativ metode er en dynamisk prosess der vi hele tiden beveger oss i den hermeneutiske sirkelen. Vi har gått frem og tilbake for å prøve å forstå hva datamaterialet og teorien forteller oss, og det har vært en tidkrevende og omfattende prosess. For å kunne registrere og fortolke mening med det som kommer frem i intervjuet, er det en forutsetning at vi som intervjuere er velinformerte om temaet. Vi leste derfor teori på fagfeltet før vi utarbeidet problemstilling, forskningsspørsmål og intervjuguide (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 47).

4.2 Presentasjon av utvalg

Kvalitative forskningsintervju kjennetegnes som regel av få, men grundige intervjuer (Thagaard, 2018, s. 54). Vi ønsket å finne informanter som kunne uttale seg om foreldrerådgivning i PP-tjenesten og vi har derfor foretatt et *strategisk tilgjengelighetsutvalg* basert på noen utvalgs-kriterier (Thagaard, 2018, s. 56). Et av utvalgs-kriteriene våre var at vi ønsket kontakt med PP-rådgivere fordelt på flere kontor. Ved å fordele utvalget over flere kontor ville vi kunne se om det var likheter eller forskjeller som preget foreldrerådgivningen. Et annet utvalgs-kriterium var at vi ønsket et utvalg av informanter vi ikke hadde kjennskap til fra før. På denne måten kunne vi møte informantene uten forutinntatte meninger eller etiske hindringer og lytte til det de fortalte med en mer nøytral holdning. Siden vi ikke kjente hverandre fra før, brukte vi den første tiden av intervjuet til å bli litt kjent og prøvde å skape en trygg stemning.

Vi benyttet oss av *snøballmetoden* for å rekruttere informanter (Thagaard, 2018, s. 56). Ved hjelp av to kontaktpersoner etablerte vi kontakt med de to første informantene. Den ene informanten hadde vi avtalt å ta kontakt med på telefon, mens den andre informanten fikk vi kontakt med gjennom lederen ved PP-kontoret. Etter forespørsel fra oss, satte den første informanten oss i kontakt med enda en informant ved samme kontor. Denne prosessen tok litt tid, så i mellomtiden tok vi kontakt med et tredje kontor på egen hånd. Lederen ved dette kontoret formidlet kontakt med to rådgivere som hadde anledning til å stille til intervju. Vi endte opp med fem PP-rådgivere fra tre ulike kontorer.

Utdanningsbakgrunnen til de fem informantene var ulik, og erfaringen deres fra PP-tjenesten hadde et spenn fra seks måneder til flere tiår. Dette bidro til at vi fikk et noe nyansert utvalg. To av informantene hadde en mastergrad innen ulike pedagogiske retninger, den ene med hovedfag innenfor rådgivning mens den andre hadde en mastergrad uten studiepoeng innenfor rådgivning eller veiledning. Tre av informantene hadde grunnutdanning og bakgrunn fra barnehagen og hadde ulik grad av videreutdanning fra dette, der høyeste var hovedfag i rådgivning. En av informantene hadde grunnskolelærerutdanningen med videreutdanning innen spesialpedagogikk, rådgivning og ledelse. To av informantene hadde vært styrer i barnehage og hadde ledererfaring fra PP-tjenesten. Alle informantene hadde allsidig erfaring fra arbeid med barn med særlige behov, og fire av disse hadde lang erfaring fra arbeid med barn med særlige behov og PP-tjenesten. En informant var PMTO-sertifisert, og en annen var sertifisert innen programmet DUÅ.

Thagaard (2018) peker på noen etiske utfordringer ved denne typen utvalg (s. 57). En av disse kan være at informantene, som prioriterer å delta i et intervju, enten har høyere utdanning eller videreutdanning og er dermed mer fortrolige til å reflektere over egne handlemåter. En annen utfordring med en slik type utvalg kan være at informantene selv ønsker å delta, at de føler de har noe å bidra med og at de er ekstra interessert i fagfeltet sitt. En tredje utfordring kan være at de føler seg forpliktet til å delta. Våre vurderinger etter intervjuene er at informantene hadde gode refleksjoner, de hadde satt seg inn i problemstillingen på forhånd og møtte mer eller mindre forberedt til intervjuene.

Å gjennomføre kvalitative intervjuer er en omfattende prosess som krever både tid og ressurser. Underveis i intervjuprosessen gjorde vi en rask analyse av intervjuene og etter fem intervjuer opplevde vi et *metningspunkt*. Da opplevde vi å få en del av den samme informasjonen om foreldrerådgivning i PP-tjenesten, og vi opplevde at vi hadde nok datamateriale til å gjennomføre en analyse og tolkning av dette. Thagaard skriver at begrepet *metningspunkt* er upresist, men at vi, som forskere, kan ta denne beslutningen underveis i prosessen når vi opplever at størrelsen på utvalget er tilstrekkelig (Thagaard, 2018, s. 59). Av hensyn til dette og tidsaspektet på oppgaven, valgte vi å avslutte vår søken etter nye informanter.

4.3 Planlegging og gjennomføring av intervjuene

Den beste måten å utvikle seg som intervjuer på, er å øve seg i praksis. Selve håndverket med å få god kontakt, bruke taushet og aktiv lytting læres beste gjennom praktisk utøvelse (Thagaard, 2018, s. 94). Vi valgte derfor å utføre hvert vårt prøveintervju før vi intervjuet informantene våre. Dette gav oss trening i å gjennomføre et semistrukturert intervju, og vi fikk nyttig erfaring med bruk av ulike typer spørsmål. Vi benyttet også lydopptak på disse intervjuene, slik at vi kunne evaluere og justere vår egen rolle og teknikk som intervjuere før vi skulle i gang med intervju av informantene. Prøveintervjuene ga oss økt trygghet i det videre intervju-arbeidet, og vi kunne dermed rette fokuset ytterligere mot å lytte aktivt og stille gode oppfølgingsspørsmål. Øvelsen gav oss økt selvtillit og mestringsfølelse, som er den viktigste gevinsten ved utførelsen av prøveintervju (Thagaard, 2018, s. 94). Prøveintervjuene ble ikke transkribert og er ikke benyttet i analysen.

I forkant av intervjuene sendte vi et informasjonsskriv til informantene om temaet¹⁰. På den måten fikk de anledning til å begynne å reflektere rundt temaet. De fikk ikke tilgang til intervjuguiden, fordi vi ville at samtalene skulle flyte mest mulig naturlig mellom refleksjon, spørsmål og svar, slik at vi ikke bare fikk ferdig innøvde svar fra informantene. Denne tilnærmingen gjorde det også lettere å stille spørsmål videre, på bakgrunn av det informantene sa, og intervjuene fikk en god flyt mellom struktur og åpenhet. Tjora nevner at det ofte er stor forskjell på informantene, noen trenger mye hjelp for å komme i gang, mens andre trenger bare et refleksjonsspørsmål for å snakke lenge om mye (Tjora, 2017, s. 148). Denne forskjellen på informantene opplevde også vi i våre intervju. Vi valgte å intervju informantene på arbeidsplassen deres, av praktiske hensyn, men også fordi dette kan bidra til at informantene i større grad opplever trygghet (Tjora, 2017, s. 121). Vi var begge tilstede under alle intervjuene. En av oss hadde hovedansvaret for å stille spørsmål og lytte aktivt, mens den andre kunne følge med på hvilke spørsmål som var avdekket og hvilke spørsmål som gjensto. På den måten kunne vi støtte hverandre under intervjuet, og hjelpe hverandre videre dersom den som intervjuet stod fast i spørsmålsformuleringen.

Vi tok utgangspunkt i Tjoras tre faser da vi utarbeidet den semistrukturerte intervjuguiden (Tjora, 2017, s. 145)¹¹. Vi startet med oppvarmingsspørsmål som krever lite refleksjon, av typen: «Hva slags utdanning har du» og «Hvor lenge har du jobbet her?». Det er viktig å gjøre de første spørsmålene lette å svare på, for å skape en trygg og god stemning og dermed legge til rette for gode refleksjoner senere (Tjora, 2017, s. 145-147). Informasjonen vi tilegnet oss gjennom disse spørsmålene var også nyttig for den videre prosessen, da utdanningsnivå og arbeidserfaring ga oss bakgrunnsinformasjon og kunne si noe om årsaken til at de svarte som de gjorde.

Den neste delen av intervjuet, hoveddelen, inneholdt refleksjonsspørsmål rundt sentrale temaer (Thagaard, 2018, s. 95). Disse spørsmålene var utarbeidet ut fra problemstilling og forskningsspørsmålene våre. De krevde mer av informantene og utgjorde selve kjernen i intervjuet. I denne fasen var det informantens synspunkter og erfaringer som var det sentrale. I vår semistrukturerte intervjuguide hadde vi tre åpne hovedspørsmål der informantene uttalte seg fritt. Hvert hovedspørsmål hadde flere oppfølgingsspørsmål. Dette er med på og sikret kvaliteten i intervjuene og de inviterer informantene til å utdype det de allerede har sagt noe om (Thagaard,

¹⁰ Vedlegg 2

¹¹ Vedlegg 3

2018, s. 96). Fremgangsmåten bidro til fleksibilitet, samtidig som den sikret at vi fikk svar på problemstillingen og forskningsspørsmålene.

Underveis i intervjuet anvendte vi *oppfølgingsspørsmål* der vi fulgte opp det som ble sagt, *inngående spørsmål* der vi ba informanten fortelle mer om et tema og *spesifiserende spørsmål* som «hva tenkte du da?» (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 166-167). For å kunne stille gode oppfølgingsspørsmål krevdes det aktiv lytting fra oss som intervjuere, der vi lyttet nøye til det som ble sagt og måten det ble sagt på, heller enn å være opptatt av neste spørsmål (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 170). Ved å be intervjupersonen om å konkretisere og utdype erfaringene fikk vi trolig en dypere innsikt i personens erfaringer og synspunkter. Også her forsøkte vi å skape en trygg og god atmosfære, med rom for å snakke åpent og ærlig, og vi tillot digresjoner fra informantene. Samtidig tok vi som intervjuere ansvar for å drive samtalen videre ved å stille spørsmål fra intervjuguiden. Dette er to viktig faktorer for å lykkes med dybdeintervju (Tjora, 2017, s. 118).

Hvordan vi stilte spørsmålene og vår evne til å tåle taushet, hadde påvirkning på fremdriften og informasjonsflyten i intervjuet. Vi har begge videreutdanning innen veiledning og erfaring med dette fra egen arbeidsplass. Derfor hadde vi kjennskap til at det å gi informanten god tid til refleksjon, ofte resulterer i gode og informative svar. Vi anvendte derfor taushet som et redskap slik at informantene fikk god tid til å tenke seg om (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 167). Vi opplevde at det medvirket til at informanten fortsatte å fortelle om temaet uten kontinuerlige nye spørsmål fra oss. Det å stille åpne spørsmål, i motsetning til lukkede eller ledende spørsmål, er også en kjent veiledningsteknikk for oss. Vi tilstrebet anvendelse av dette under intervjuet, og tror det bidro til at vi i større grad fikk tak i informantenes synspunkter i en fenomenologisk tilnærming. Thagaard nevner også *prober* som en teknikk som brukes i intervjuet. Prober kan være oppmuntrende og bekreftende spørsmål eller en kort respons på det intervjupersonen forteller (Thagaard, 2018, s. 96). Kvale og Brinkmann (2015) henviser også til nikk, lyder som «mm» og gjentakelse av viktige ord som verktøy for å føre intervjupersonen videre (s.166). Vi forsøkte å benytte slike bekreftende prober under intervjuet. På de første lydopptakene hørte vi at vi anvendte dette, nesten i meste laget, og vi prøvde å justere det litt underveis. Likevel opplevde vi at det hadde ønsket effekt og bidro til at informantene fortsatte på sine refleksjoner.

I kvalitativ forskning er det alltid en sjanse for at intervjupersonen har «pyntet» på sannheten og ønsker å fremstille praksis på en annen måte enn slik den egentlig fungerer i hverdagen (Thagaard, 2018, s. 108). Derfor var det viktig for oss å etablere et tillitsforhold der vi som forskere forsøkte å ikke la våre verdier påvirke intervjupersonen. Dette samsvarer med den fenomenologiske tilnærmingen som tidligere nevnt. Vi forsøkte å være åpne og objektive, og ta imot det informantene fortalte, uten å synliggjøre vår forforståelse.

Vi avsluttet intervjuet med et avrundings spørsmål for å få informanten «tilbake» til hverdagen (Tjora, 2017, s. 146). Vi spurte da informanten om det var noe mer hun eller han ville fortelle, og vi informerte om at det var mulig å kontakte oss senere dersom det var noe mer de kom på at de ville fortelle i etterkant. Deretter gled samtalen over i en mer uformell tone før vi avrundet intervjuet. Ingen av informantene har tatt kontakt i ettertid.

4.4 Bearbeiding av datamateriale

Her vil vi presenteres valg i forhold til lydopptak og transkribering. Deretter følger en beskrivelse av vår bearbeiding av datamateriale gjennom analyse og tolkning.

4.4.1 Lydopptak og transkribering

Vi valgte å benytte oss av en lydopptaker under intervjuene, slik at vi kunne ha full oppmerksomhet rettet mot intervjusituasjonen, oppfølging av spørsmål, kommunikasjonsflyt og kroppsspråk (Tjora, 2017, s. 166). Det stilles strenge krav til bruk av lydopptaker og vi benyttet oss derfor av en datainnhentingstjeneste fra Universitetet i Oslo, Nettskjema Diktafon, som håndterer lydfilene på en forskriftsmessig måte (UiO, 2020). Lydfile og transkripsjoner vil bli slettet etter sensurering av oppgaven. I forkant av intervjuet signerte informantene samtykkeskjema, som blant annet omhandler lydopptak. Alle samtykket til dette og uttrykte forståelse for at det var et nyttig verktøy for oss.

I etterkant transkriberte vi intervjuene. Vi valgte å transkribere alt til bokmål da ulike dialektiske uttrykk ikke er relevant for resultatet av denne undersøkelsen. Videre tok vi en avgjørelse på å ikke transkriberer alle prober, småord og latter som oppstod under intervjuene, både av hensyn til

informantenes taleflyt og fordi vi tolket disse probene til å ikke ha relevans for svarene. Vi transkriberte først hver for oss før vi leste gjennom hverandres transkripsjoner. Dette bidro til at vi fikk god kjennskap til materialet. Tjora skriver om *visuelle ledetråder* som blir borte underveis i prosessen, men på grunn av at vi begge opplevde intervjuene og transkriberte dem, kunne vi i større grad gjenkjenne stemningen underveis i intervjuene i den grad det hadde relevans for analysen (Tjora, 2017, s. 175). Da transkripsjonene var gjennomført, lyttet vi på lydopptakene og leste transkripsjonene gjentatte ganger for å trenge dypere inn i forståelsen av materialet. Slik beveget vi oss videre i den hermeneutiske sirkelen i forståelsen av mening i intervjuene.

Vi har valgt å anonymisere deltakerne i transkriberingen og har gitt informantene fiktive navn; Anne, Gro, Olav, Mina og Silje. Kommunene de jobbet i har vi kalt x.

4.4.2 Dataanalyse og tolkning

I analyseprosessen har vi vært inspirert av flere av teoretikerne. Vi tok utgangspunkt i en induktiv tilnærming basert på *Grounded Theory* og Tjoras *Stegvis Deduktive Induktiv metode (SDI)* (Thagaard, 2018, s. 153; Tjora, 2017, s. 18). I *Grounded Theory* fra Glaser & Strauss er det data som ligger til grunn for å utvikle koder, det er en induktiv tilnærming til data (Thagaard, 2018, s. 153). Tjoras SDI tar også utgangspunkt i data, men med deduktive tilbakekoblinger til data underveis i prosessen. Gjennom disse tilbakekoblingene vil en kunne se at en trenger mer data innenfor visse områder av forskningen etter hvert som en utvikler ulike kategorier (Tjora, 2017, s. 20).

Thagaard skiller mellom *temaanalyse* og *kontekstanalyse* som to ulike tilnærminger for å analysere data, og vi har benyttet begge (Thagaard, 2018, s. 151-152). Temaanalyse tar utgangspunkt i å sammenligne uttalelsene til informantene i de ulike temaene som er representert i oppgaven. På denne måten går en i dybden av tema og får en god oversikt og forståelse av hva informantene mener om de ulike temaene (Thagaard, 2018, s. 171). I en kontekstanalyse er det utviklingen av en helhetlige forståelsen over de ulike fenomenene vi forsker på som er interessant (Thagaard, 2018, s. 151). For å bli fortrolige med dataene startet vi med å lese igjennom og høre på opptakene flere ganger. Denne gjennomgangen er viktig da det kan bidra til at vi oppdager nye sider ved materialet vår (Thagaard, 2018, s. 152). Underveis i denne gjennomgangen skrev vi ned refleksjoner og

undringer over tekstens meningsinnhold. Slike *memos* tok vi med oss til senere innspill og videre refleksjon rundt meningsinnholdet i funnene (Thagaard, 2018, s. 154).

Uavhengig om en benytter tema- eller kontekstanalyse, er koding av data en vanlig fremgangsmåte i kvalitativ analyse. Det spiller ingen rolle om disse kodene er korte eller lange, det viktigste er at de fremstiller tekstens meningsinnhold (Thagaard, 2018, s. 153). I kodingen av data er det viktig å holde oversikt over hvem som har sagt hva, og hvor i intervjuet det er sagt slik at vi kan gå frem og tilbake i intervjuet. Dette løste vi ved å gi ulike farger til transkriberingen av de ulike intervjuene, og det bidro til å gjøre analyseprosessen oversiktlig. Da vi hadde fått en god oversikt over datamaterialet vårt, gikk vi over til neste trinn i prosessen. Vi begynte med en induktiv tilnærming til data der vi utviklet kodene basert på hva informantene sa. Her benyttet vi en kontekstanalyse og kodet ut ifra vår forståelse av konteksten. Dette ga oss et omfattende materiale og vi beveget oss over til en deduktiv tilnærming og en temaanalyse, der vi utarbeidet fem kategorier utfra forskningsspørsmålene og teorien og to kategorier fra dataene (Thagaard, 2018, s. 154). Deretter grupperte vi de kodede sitatene inn under disse syv kategoriene.

Kategorien *Foreldrerådgivingsprogram* var en kategori som vokste frem fra datamaterialet, et område vi i utgangspunktet ikke trodde skulle få så omfattende plass i oppgaven vår som den nå har. De syv kategoriene ble senere snevret inn til to hovedkategorier med tre og fire underkategorier. Denne temaanalysen ble muliggjort da vi hadde blitt godt kjent med intervjuene som helhet og temaene bidro til at vi utviklet en forståelse for det som var felles i de ulike kategoriene (Thagaard, 2018, s. 171). Kategoriene hjalp oss til å starte på analyseprosessen og til å begrense materialet slik at vi kunne fokusere på det som var relevant for å besvare problemstillingen. Underveis i prosessen med kategorisering og koding justerte vi problemstillingen og enkelte av forskningsspørsmålene.

Denne beskrivelsen av analyse- og tolkningsprosessen viser hvordan vi har beveget oss i den hermeneutiske sirkelen, mellom deler og helheten for å finne mening i datamaterialet. Som forsker kan en stille seg spørsmålet om man har funnet frem til *den egentlige mening*, dersom sannhet er et begrep som finnes heller enn noe som skapes. Men mening kan også sies å være noe som konstrueres i samtale mellom fortolkere (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 243-244). Her har vi som tidligere nevnt også gitt rom for et fortolkningsmangfold. Slik sett har det vært en styrke for

oppgaven at vi har vært to som har fortolket, diskutert og blitt enige om hvordan vi tolker mening i intervjuene.

4.5 Vurdering av pålitelighet, transparens, gyldighet og overførbarhet

De valgene vi tar i forhold til metode og utvalg vil påvirke påliteligheten og gyldigheten i forskningen vår. I vårt felt, altså pedagogisk kvalitativ forskning, er det like viktig at forskningen er transparent og tydeliggjør de valgene som er tatt, slik at leseren selv kan vurdere hvor mye han/hun vil stole på resultatene (Tjora, 2017, s. 248).

4.5.1 Pålitelighet og transparens

Påliteligheten belyser forskningens troverdighet, om resultatet hadde blitt det samme med andre forskere, men med samme fremgangsmåte (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 276; Thagaard, 2018, s. 187). Pålitelighetsspørsmålet handler om at vi som forskere må tydeliggjøre alle fasene i forskningsprosessen. Det innebærer å synliggjøre hvordan vi har gått frem og hvordan vi har utviklet data. Dette har vi forsøkt å tilstrebe ved å gjøre valg og gjennomføring i forskningsprosess gjennomsigtig. Gjennom hele forsknings- og analyseprosessen har vi forsøkt, så nøyaktig som mulig, å beskrive hvordan vi har gått frem og hvordan vi har tenkt. Ved at vi har forsøkt å gjøre forskningen vår transparent, kan leseren selv vurdere påliteligheten i de ulike fasene i forskningsprosessen (Thagaard, 2018, s. 188). For å la leseren få et innblikk i hvordan vi har tolket materialet har vi anvendt sitater fra intervjuene (Tjora, 2017, s. 249).

I fenomenologisk forskning som denne, er det en mulighet for at forskningsresultatene er feiltolket av forskeren eller at informantene ikke har fortalt sannheten. Sannsynligvis ville ikke resultatet blitt helt det samme dersom noen andre hadde gjennomført de samme intervjuene, da vår forforståelse kan være forskjellig og dermed også tolkningsgrunnlaget vårt. Vi valgte tema for oppgaven ut ifra egne interesser og nysgjerrighet og det kan ha påvirket oss til å komme frem til resultatene våre. Men gjennom å gjøre forskningen så transparent som mulig håper vi at vi likevel lykkes med å komme frem til et nøytralt resultat. Vi har prøvd å legge forforståelsen vår til side og være tydelige i vår argumentasjon gjennom hele forskningsprosessen, men er bevisst at den likevel kan påvirke oss.

Gjennom en slik kritisk gjennomgang av forskningsprosessen har vi prøvd å presentere funnene så autentisk som mulig (Thagaard, 2018, s. 187-188; Tjora, 2017, s. 235-238).

Etter hvert intervju gjorde vi en rask evaluering av intervjuet, hvordan vi syntes det gikk, hva som gikk bra, utfordringer og hvordan vi kunne gjøre det neste gang. Denne evalueringen førte til at vi underveis i intervjuprosessen utviklet intervjuteknikker som bidro til at vi fikk bedre flyt i intervjuene og det ble en mer helhetlig prosess. Vi utviklet oss også faglig gjennom informasjonen vi fikk og dette igjen førte til at vi kunne følge opp spørsmålene på en annen måte utover i prosessen. Dette samsvarer med Kvale og Brinkmann sin beskrivelse av forskerens kvalifikasjoner og hvordan de utvikles gjennom egen praksis (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 88).

4.5.2 Gyldighet

Gyldighet handler om «i hvilken grad en metode undersøker det den er tenkt å undersøke», og gjennomsyrrer hele forskningsprosessen (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 276-277). Vår evne til å tydeliggjøre hvordan vi har gått frem forteller noe om gyldigheten i undersøkelsen. Gyldighet handler om resultatene vi kommer frem til, hvordan vi tolker data og knytter denne opp mot teorien. Gyldigheten blir styrket gjennom at forskningsprosessen er så transparent som mulig, og at vi er to forskere i prosessen (Thagaard, 2018, s. 189). I intervjuene har begge vært til stede og opplevd samtalene, hørt på lydopptakene i ettertid og transkribert hver for oss. Vi har samarbeidet i analyseprosessen og tolkningen av data. Det at vi er to, gjør at vi utvikler data i interaksjon med materialet og hverandre.

4.5.3 Overførbarhet

Overførbarhet handler om i hvilken grad resultatene av studien også kan være relevant i andre situasjoner (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 289; Thagaard, 2018, s. 19). Vi har et lite utvalg bestående av fem informanter fra tre PP-kontor så vi kan ikke uten videre si at funnene ville være de samme ved andre PP-kontorer i Norge. Funn fra vår studie kan dermed ikke utelukkende generaliseres, men de kan likevel gi noen indikasjoner på hva som kan finnes i en lignende studie (Tjora, 2017, s. 245). Vi har også presentert lovverk, styringsdokumenter, tidligere forskning og teorien grundig for

at leseren skal kunne ha en mulighet til knytte dette til sitt eget erfaringsgrunnlag og dermed gjøre seg opp en mening om hvorvidt resultatet er overførbart (Thagaard, 2018, s. 195).

4.6 Etske vurderinger

For å kunne gjennomføre denne masteroppgaven har det vært nødvendig å bli kjent med de forskningsetiske retningslinjene som *Den nasjonale forskningsetiske komité for samfunnsvitenskap og humaniora* (NESH)¹² har utarbeidet. Retningslinjene er «rådgivende og veiledende, og de skal bidra til å utvikle forskningsetisk skjønn og refleksjon, avklare etiske dilemma og fremme god vitenskapelig praksis» (NESH, 2016, s. 5). Som forskere har vi ansvaret for at den forskningen som her har blitt gjennomført, har fulgt retningslinjene og at forskningen er god og ansvarlig.

Retningslinjene er forankret i forskningsetiske normer som omhandler både forskersamfunnets interne områder og eksterne områder som forholdet mellom forskningen og samfunnet (NESH, 2016, s. 6). Retningslinjene har 46 underpunkter og bygger på gjeldende lover og forskrifter, men er først og fremst et hjelpemiddel til at forskningen er etisk forsvarlig behandlet (NESH, 2016, s. 7).

I fenomenologisk forskning er det vesentlig at vi som forskere gjør rede for prosessen så godt det lar seg gjøre slik at leseren får innsikt i den prosessen vi har hatt (NESH, 2016, s. 10). Dette har vi forsøkt å tilstrebe i dette kapittelet, i beskrivelsen av metode. Videre har vi ansvaret for at vi arbeider ut ifra og behandler informantene med en grunnleggende respekt for menneskeverdet slik at vi på ingen måte krenker informantenes integritet. Informantenes personvern må beskyttes i henhold til gjeldende regelverk (NESH, 2016, s. 12). Underveis i prosessen har vi hatt flere etiske refleksjoner rundt kontakten med informantene og behandling av informantenes sitater for å best mulig ivareta dem.

For å sikre beskyttelse av personvernet har vi benyttet oss av *Norsk senter for forskningsdata*¹³ (NSD) sin meldetjeneste for håndtering av personopplysninger og vi brukte deres veiledende mal til utarbeidelse av informasjonsskrivet samt deres skjema for innhenting av samtykke (NSD, 2019). Alle personopplysninger knyttet til intervjupersonene er blitt anonymisert og disse vil bli slettet når

¹² NESH ble opprettet i 1990 og er et faglig og rådgivende organ. I mandatet står det blant annet at NESH «skal utvikle retningslinjer for forskningsetikk for fagområdene samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi.» (NESH, 2014)

¹³ NSD er et nasjonalt arkiv og senter for forskningsdata som skal sikre en åpen og enkel tilgang til forskningsdata (NSD, 2019).

sensur har falt. Samtykke er nødvendig når forskningen inneholder behandling av personopplysninger (NESH, 2016, s. 14). Det at deltakelse i forskning er frivillig er en av retningslinjene fra NESH. Det er et ufravikelig krav om at samtykket skal være fritt, det skal være informert og det skal være uttrykkelig (NESH, 2016, s. 15). Dette var vi nøye med å presisere ovenfor informantene i forkant av intervjuet.

Vi har forsøkt å opptre ydmykt ovenfor informantene, etablere tillit, vise respekt og skape en gjensidig forståelse av at vi ønsket faglig utvikling på feltet. I en fenomenologisk tilnærming til temaet er det gjennom relasjoner og kommunikasjon informasjonsutvekslingen skjer og «vanlig høflighet er et godt utgangspunkt for etisk god forskning» (Tjora, 2017, s. 47). Det er en hårfin balanse mellom å stille de gode, utdypende spørsmålene og samtidig ta vare på informantenes integritet. I et intervju vil det kunne være en viss grad av et asymmetrisk maktforhold som vi som forskere må være klar over kan prege intervjuet (Kvale & Brinkmann, 2015, s. 51). Det asymmetriske maktforholdet i våre intervjuer handler ikke om utdanningsnivå eller stillingstitler, men om det at vi som intervjuere stilte spørsmålene, og slik ledet og hadde kontrollen og makten over situasjonen og fremdriften av intervjuet (Thagaard, 2018, s. 91). Det asymmetriske kan utjevnes ved at forskeren klarer å etablere en trygg relasjon til informantene gjennom gode kommunikasjonsferdigheter og på den måten klarer å ta vare på personens integritet (Thagaard, 2018, s. 92).

NESH sine retningslinjer omhandler også medforfatterskap, kildebruk, henvisning og å vise vitenskapelig redelighet. I denne forskningsprosessen har vi vært to medforfattere, og vi har fordelt ansvaret likt oss imellom. Videre har vi, helt fra starten av prosjektet, etter beste evne, henvist til kilder og gitt så nøyaktige henvisninger som mulig og unngått all form for plagiering. Vi har også presentert forskningen så redelig som mulig og forsøkt å beskrive prosessen nøye, slik at det kan være mulig for andre å etterprøve den (NESH, 2016, s. 26-28).

I dette kapittelet har vi gjort rede for valg og gjennomføring av forskningsprosessen, samt en vurdering av pålitelighet, gyldighet, overførbarhet og etiske forhold. Nå skal vi se på funn og resultater og vår analyse og tolkning av disse.

5 Analyse: Funn og resultater

I dette kapitlet presenteres, analyseres og tolkes funn og resultater av undersøkelsen. Kapitlet er todelt; kap. 5.1 omhandler funn i forhold til PP-tjenestens tilbud om foreldrerådgivning, mens kap. 5.2 fremstiller funn vedrørende informantenes syn på foreldrerådgivning i saker som er henvist til PP-tjenesten.

5.1 Hvilke tilbud om foreldrerådgivning gir PP-tjenesten?

I dette underkapitlet blir funnene våre presentert, analysert og tolket på grunnlag av forskningsspørsmålet om hvilket tilbud om foreldrerådgivning PP-tjenesten gir. Kap. 5.1.1 omhandler PP-tjenestens mandat i lys av lovverk og styringsdokumenter, mens gjennomføring av rådgivningen blir omtalt i kap. 5.1.2. Avslutningsvis fremstilles funn om kompetanse og ressurser i kap. 5.1.3.

5.1.1 Mandat i lys av lovverk og styringsdokumenter

Fire av informantene uttaler at det er sakkyndighetsarbeid og systemveiledning opp mot barnehage og skole som er hovedoppgavene til PP-tjenesten. En av dem fremhever at det er et tidspress i forhold til tidsfrister på sakkyndige vurderinger og uttrykker det slik: [...] *det hadde vært fint å kunne bruke mer tid på veiledning, men sånn som nå så skal jeg igjennom disse sakkyndige vurderingene [...]* (Olav).

En av informantene var tydelig på at hun ga lite rådgivning da det ikke er en prioritert oppgave i PP-tjenesten:

Jeg tenker at formelt sett så er foreldrerådgivning veldig lite vektlagt i PP-tjenesten sine oppgaver. For vi har vår oppgave knyttet til opplæringsloven, der det står at vi skal utarbeide sakkyndige vurderinger [...] det som står aller først er at vi skal bidra til kompetanseutvikling og organisasjonsutvikling i skolen (Anne).

Flere informanter forteller at de har foreldreveiledning som et punkt i den sakkyndige vurderingen, der de viser til om foreldre har fått tilbud om veiledning eller ikke. Da skriver de hvilket tilbud foreldrene eventuelt har fått, og ofte gjelder det henvisning til andre regionale og kommunale tjenester som tilbyr foreldreveiledning som barne- og ungdoms psykiatriske poliklinikk (BUP), helsestasjonen, psykisk helse eller habiliteringstjenesten. Anne setter fokus på at det ikke presiseres i lovverket at foreldreveiledning skal gjennomføres av PP-tjenesten: *barn som får tilbud om spesialpedagogisk hjelp skal ha tilbud om veiledning, men det står ikke der at det er PP-tjenesten som skal gi den veiledningen*. Hun peker også på at PP-tjenestens mandat er ulikt i forhold til barnehage og skole: *Vi har et mandat der vi er delaktige og må ha et ansvar for at foreldre får det og blir tilbudt det (rådgivning) når de får spesialpedagogisk hjelp, men i forhold til skole har vi et indirekte ansvar (Anne)*.

En annen informant poengterer at foreldrerådgivning er et kommunalt ansvar, men at det ikke er avklart hvilken kommunal instans som skal ta dette ansvaret: *[...] kommunen har plikt til å veilede disse foreldrene. Om det gjøres av PP-rådgiver eller av en overarbeida fra psykososialt team så har hvert fall kommunen forsøkt, og så får jeg være den representanten (Silje)*.

Det kan se ut til at PP-tjenesten prioriterer lite tid til foreldrerådgivning, og at informantene er bevisste på at dette ikke inngår i deres mandat i henhold til opplæringsloven (Opplæringslova, 1998, § 5-6). Samtidig viser funnene en prioritering av sakkyndige vurderinger og systemarbeid i barnehage og skole. Informantene peker på at det er en forskjell på PP-tjenestens ansvar, knyttet opp mot mandatet, for å tilby foreldrerådgivning i barnehagen og skolen. Alle disse funnene samsvarer med det vi tidligere har sett om føringer i lovverk og styringsdokumenter om spesialpedagogisk hjelp og spesialundervisning, og PP-tjenestens mandat (jf. kap. 2). En av informantene peker på at foreldrerådgivning er et kommunalt ansvar (Barnehageloven, 2005, § 19 a), og at det ikke nødvendigvis er avklart hvilken instans som skal gjennomføre denne rådgivningen. Dette samsvarer med funn fra Regjeringen strategi *Trygge foreldre – trygge barn*, som sier at foreldreveiledningstilbudet fremstår som uoversiktlig (Barne- og likestillingsdepartementet, 2018, s. 32).

5.1.2 Hvordan gjennomføres foreldrerådgivning?

Alle informantene forteller at de kan tilby foreldrene foreldreveiledningsprogrammer, enten de anvender det selv, at det er et tilbud ved kontoret eller at de kan henvise videre til andre kommunale og regionale instanser med kompetanse på dette. To av informantene anvender selv programmer for foreldreveiledning, den ene er kurset i DUÅ og den andre har utdanning i PMTO. Begge disse informantene jobber opp mot barnehage. Et av PP-kontorene ønsker å tilby flere ulike foreldreveiledningsprogrammer, og jobber nå med å kurse ansatte i DUÅ, PMTO, TIBIR og COS. Informanten uttrykker seg slik om det brede tilbudet:

Vi har veldig mange tanker om foreldrerådgivning nå, og vi er i en fase hvor vi tenker hvordan vi skal tilby foreldrene ulike typer veiledning. Vi har liksom tenkt at de skal kunne komme å formidle sine bekymringer, og så skal den som tar imot kunne tenke: Hva kan være aktuelt her? (Gro).

De tre andre informantene som ikke er kurset i foreldrerådgivningsprogrammer og som alle jobber opp mot skole, peker på at de ikke har noe avsatt tid til foreldrerådgivning og at dette er en lite vektlagt oppgave i PP-tjenesten. På spørsmål om hva slags rådgivningstilbud de har uttrykker Olav seg slik: [...] jeg vet det er mest på barnehageteamet som har COS og noen som har PMTO, de jobber litt mer sånn spesifikt, mens vi på skoleteamet har vel, som jeg vet, ikke satt av noen egen tid til det (Olav).

Alle informantene synliggjør likevel at de utfører litt veiledning av foreldre underveis i det sakkyndige arbeidet ved behov. Selv om fåtallet av informantene har faste oppsatte veiledninger eller lager et veiledningsforløp, uttaler flere informanter at de enkelte ganger kan spørre foreldre om de trenger hjelp, eller veilede foreldre når de selv spør hva de kan bidra med i forhold til utfordringene til sitt barn. En av informantene uttrykker det slik:

[...] i den prosessen med å utrede barn, for foreldreveiledningen er jo i hovedsak knyttet til individsaker da, så blir det jo samtaler med foreldre og i de samtalene blir det også en del veiledning merker jeg (Silje).

Samtlige informanter nevner andre kommunale og regionale instanser, slik som barnevernet, BUP, habiliteringstjenesten, psykisk helseteam og helsestasjonen som alle kan tilby forelderådgivningsprogrammer. Det programmet som nevnes oftest er COS. Informantene kan enten henwise foreldrene til andre instanser eller oppfordre og hjelpe foreldre til å melde seg på programmene. En av informantene uttrykker seg slik om COS-programmet: *[...] det har både barnevern, BUP og helsestasjon utdannet folk på, så det er en av de tingene vi kan henwise til [...]* (Anne).

Funnene viser at noen steder blir forelderådgivning gitt gjennom utstrakt bruk av programmer. Det ser også ut til at det varierer hva slags tilbud de ulike kommunene og PP-kontorene har. Av de tre PP-kontorene vi var i kontakt med var det ett kontor som hadde et stort omfang av programmer å tilby sine foreldre. Et annet PP-kontor hadde ingen programmer og måtte henwise videre til andre instanser dersom foreldre skulle få tilbud om dette. Mens det tredje kontoret hadde en informant med PMTO-utdanning, og kunne dermed tilby enkelte foreldre dette. Disse funnene er i tråd med Regjeringens strategi, som sier at tilbudet er uoversiktlig og varierer fra kommune til kommune og tjeneste til tjeneste (Barne- og likestillingsdepartementet, 2018, s. 32). I Regjeringens strategi står det at de ikke vet hvor mange kommuner som tilbyr ulike forelderådgivningsprogrammer, og at noen kommune er pragmatiske og tilbyr det de ansatte er sertifisert for.

Funnene synliggjør at informantene, til tross for lite avsatt tid til forelderådgivning, gjennomfører noe veiledning i møte med foreldre ved behov, men det kan likevel synes som at rådgivning er en større del av tilbudet ved de kontorene der informantene er sertifisert i bruk av programmer. Funnene viser også at informantene som var sertifisert i programmer var tilknyttet barnehage, mens informantene knyttet mot skole ikke hadde en slik sertifisering. Disse ulikhetene kan settes i sammenheng med at regjeringen vil forske mer på foreldrestøtte fra PP-tjenesten og kartlegge graden av foreldreveiledning. Målet med strategien er et likeverdig tilbud slik at foreldre som ikke mestrer skal få den hjelpen de har behov for (jf. Kap 2.3.3).

5.1.3 Ulik kompetanse og manglende ressurser

Fire av fem informanter sier at de gjerne skulle hatt mer tid til rådgivning av foreldre, den siste hadde allerede avsatt tid til dette i form av PMTO-veiledning. Alle sier at de ser behovet for

foreldrerådgivning og at de ønsker å bidra til å hjelpe foreldre med det som skjer på hjemmebane. Flere påpeker at dette ville kreve flere ressurser til PP-kontoret, og mer avsatt tid til rådgiverne. Anne uttrykker det slik:

Jeg opplever ikke at vi har kapasitet til det (foreldrerådgivning) [...] vi kunne veldig gjerne knyttet til oss noen stillinger som hadde gått på det eller om vi hadde hatt noen flere stillinger sånn at en bit av stillingen kunne gått til foreldreveiledning [...] Jeg tror det er en bra kombinasjon, den tilnærminga vi har og det ansvaret vi har i forhold til å bidra til ungene, at det også ligger foreldrerådgivning inn der, som vi burde ha brukt mer tid på (Anne).

Flere informanter setter fokus på at mange PP-rådgivere mangler rådgivningskompetanse, og at det er behov for kompetanseheving på feltet. En av informantene svarer slik på spørsmål om hun skulle ønske PP-kontoret kunne ha mer fokus på foreldrerådgivning: [...] *da måtte man jobba kompetanseheving på det, for alle (Silje)*. Olav forteller at han har ingen veiledning i utdanningen sin.

Flere av informantene forteller at de tror det er store forskjeller på mengde og type foreldrerådgivning, både mellom de ulike kontorene og mellom rådgiverne. Silje mener selv hun veileder mer nå, fordi hun har blitt tryggere i rollen sin, og hun tror dette gjelder for flere. Hun peker på at i en snever tolkning av rollen til PP-rådgiverne ligger det ikke veiledning av foreldre, og sier at for henne handler det om å være: [...] *så trygg i en rolle at man tør å gå ut av den*.

Disse funnene kan tyde på at det er forskjeller i tilbudet av foreldrerådgivning ut fra rådgivers kompetanse, ressurser og erfaring. Fire av informantene ser behovet for rådgivning og ønsker å bidra mer med det, men det er varierende kompetanse og manglende ressurser. Regjeringens strategi gir Kunnskapsdepartementet ansvar for å kartlegge graden av foreldreveiledning i PP-tjenesten. Den har som mål at alle sektorer og tjenester som møter foreldre skal få god og riktig kompetanse om foreldrestøtte, slik at alle får et likeverdig tilbud (Barne- og likestillingsdepartementet, 2018). Dette viser politisk vilje til å kartlegge rådgivningstilbudet nærmere og jobbe for økt foreldrestøtte i sektoren. Denne satsingen kan sees i sammenheng med Fafos kunnskapsstatus som peker på en økt etterspørsel etter foreldreveiledning, og at tilbudet om

veiledning i det kommunale støtteapparatet har økt i takt med en større oppmerksomhet omkring veiledning generelt i samfunnet (Bråten & Sønsterudbråten, 2016, s. 70-71).

5.2 Hvilket syn har rådgiverne på foreldrerådgivning i saker som er henvist til PP-tjenesten?

I dette underkapittelet blir funnene fra informantenes syn på foreldrerådgivning presentert, analysert og tolket. Kap. 5.2.1 omhandler funn som kan knyttes til et økologisk perspektiv. Deretter skildres funn i forhold til et humanistisk og salutogenisk perspektiv i henholdsvis kap. 5.2.2 og 5.2.3. Avslutningsvis gjengis funn om informantenes syn på programmer i kap. 5.2.4.

5.2.1 Syn på foreldrerådgivning i et økologisk perspektiv

Samtlige av informantene uttaler at foreldrerådgivning er en viktig og nødvendig del av arbeidet for barns utvikling. Flere påpeker at virkningen av tiltak øker dersom en jobber på flere arenaer samtidig. De sier at dersom barnet får den støtten og hjelpen de trenger fra både skole/barnehage, eventuelt andre hjelpeinstanser og hjem samtidig, vil det øke sannsynligheten for å få til en ønsket utvikling. En av informantene knytter dette implisitt til Bronfenbrenners økologiske modell:

Det er noe med det at vi ofte deler så mye opp, men det er jo det å tenke hele sirkelen og så barnet i sentrum. Men hvem er de rundt? Barnehagen er jo kjempeviktig, men vi må få til det samarbeidet med foreldrene og hjelpeinstansene rundt (Mina).

Et annet utsagn fra Olav er:

[...] viktig at vi tenker tverrfaglig og at det skal skje på flere fronter [...] hvis det er atferd så er det regulering, eller hvis det er vansker som bare skolen gjør eller bare hjemmet gjør, så vil det ikke ha noen effekt, men hvis vi jobber sammen, da [...].

Disse utsagnene kan knyttes til viktigheten av å jobbe i alle miljøene barnet beveger seg i. Bø (2011) peker på at det er fagfolkene som har ansvar for å skaffe seg en oversikt over helheten og de mange delene og sammenhengene barnet beveger seg i, for å kunne samarbeide med foreldrene

om barnets beste (s. 93). Alle informanter peker på at selv om skole og barnehage er viktige arenaer for barna, er det uansett foreldrene som er mest sammen med dem og har den største påvirkningskraften. De sier at det derfor er svært viktig å samarbeide med foreldre om tiltak i hjemmet for å få til en positiv utvikling for barna. Anne uttrykker det slik:

Det er veldig betydningsfullt det de (foreldrene) gjør med ungene sine [...] det er jo foreldrene som er dem som utøver og som har kontakt med ungene sine aller mest. Og det er jo så vesentlig hvordan foreldre greier å fungere med ungene sine.

Gro trekker også frem dette: *Man kan jobbe seg i hel i barnehagen, men hvis du ikke har foreldrene med på laget, da er det så beina glir under det du holder på med likevel [...].*

To av informantene sier at det blir mest veiledning til skolen og mindre til foreldrene. En av informantene tydeliggjør det slik: *[...] det er jo ofte at det utfordrende barnet i skolen fører til veiledning til skole og lærerne, men ikke så mye til hjemmet (Silje).* Dette funnet antyder at veiledningen noen ganger bare blir gitt på systemnivå og at foreldrene blir «glemt» som viktige støttespillere for barnets utvikling.

Informantene forteller at foreldrene ikke alltid ser hvilken avgjørende rolle de har overfor barna sine, og at en del av rådgivningen kan innebære å få foreldrene til å forstå dette. En av informantene sier at det er «forbausende» hvor lite en del foreldre tenker på sin egen påvirkningskraft på barna. Hun mener at foreldrene kan få økt forståelse for dette gjennom rådgivning, og vil bli klar over at det å endre atferd og handlinger på hjemmebane kan være et verdifullt bidrag til barnas utvikling. En av informantene forteller at han synes det kan være utfordrende, men nødvendig å snakke om dette: *Ja, det er jo ikke bare bare å være direkte og si at problemet er sammensatt, og hva kan dere gjøre hjemme [...] få de til å skjønne at de også har en påvirkningseffekt på barnet sitt (Olav).*

Funnene viser at PP-rådgiverne stort sett er bevisst på den viktige rollen foreldrene spiller og den store påvirkningskraften de har for utviklingen av sine barn, noe også mange offentlige dokumenter fremhever (jf. kap. 2.3). Disse funnene kan ses i sammenheng med Bronfenbrenners økologiske modell som viser hvordan barnets utvikling blir påvirket i et dynamisk og gjensidig samspill med

miljøene rundt (Bronfenbrenner, 1979, s. 21). Funnene viser at det bare var en informant som nevnte Bronfenbrenner spesifikt, men utsagnene til informantene kan tolkes dit hen at de snakker om de ulike miljøene rundt barnet som viktige påvirkningsarenaer, foreldre inkludert. De påpeker også at disse miljøene/mikrosystemene henger sammen og kan samarbeide om felles tiltak for å støtte hverandre i arbeidet med barns utvikling og læring (jf. kap. 3.2.5). I flere av funnene peker informantene på at de, sammen med foreldrene, ser på hvilke faktorer og miljøer som påvirker barnet, og at en viktig del av rådgivningen er å få foreldrene til å forstå at de også har en påvirkningskraft på barnet.

5.2.2 Synet på rådgivning i et humanistisk perspektiv

Informantene synes å være opptatt av å møte foreldre med ydmykhet og anerkjennelse og vise respekt for foreldrene som omsorgspersoner. De peker på at deres rolle og fremtreden som rådgivere påvirker forholdet til foreldrene og dermed også foreldres mottagelighet for rådgivning. En av informantene fremhever viktigheten av å anerkjenne foreldrene og sier dette om sin påvirkningskraft:

[...] det er veldig mye opp til meg, hvor trygg jeg klarer å gjøre foreldrene [...] hvis jeg fremstår som en sånn bedreviter og overfører mine ting på dem og kanskje bruker vanskelige ord som de ikke forstår, da er det klart, da når jeg ikke opp (Anne).

Silje ordlegger seg slik: *[...]veldig viktig å ikke være sånn ovenfra og ned [...] at de føler seg verdsatt og at de føler at de har bidratt med noe viktig i sitt barns liv.*

En av informantene peker på viktigheten av å legge egne erfaringer til side i møte med foreldrene:

Så kan det være fristende å dra inn egne barn og egne erfaringer, men det gjør jeg ikke. Selv om jeg har mye å bidra med så gjør jeg ikke det. For jeg må skaffe meg legitimitet hos foreldre på andre måter (Anne).

To av informantene forteller at de har erfart at det å stille åpne og reflekterende spørsmål kan bidra til at foreldre lettere åpner seg og er mer mottagelige for rådgivning. Videre sier de at i stedet for å

presse sine tanker på foreldrene, forsøker de å innta en undrende holdning og reflektere sammen med dem. En av informantene forklarer sin fremgangsmåte slik: *[...] gå litt sakte frem [...] stille noen spørsmål, reflekterende spørsmål [...] få de til å nesten si det selv på en måte (Olav).*

Det å «gå sakte frem» er det også en annen informant som fremhever. Hun forteller at mens det i noen saker haster å få henvist videre for å komme i gang med riktige tiltak, kan det i andre saker være lurt å gi foreldre litt tid: *[...] det har kanskje vært litt sånn at man vil pushe foreldrene litt, men jeg tenker en sånn type problematikk, det tror jeg skal få lov å ta litt tida si (Anne).*

Alle informantene sier, på hver sine måter, at hvis man skal lykkes med rådgivning, er det viktig å begynne med foreldrenes utgangspunkt. De gir uttrykk for at det å finne ut hvor foreldrene står, hva de trenger, og forsøke å møte dem der de er, er avgjørende for effekten av rådgivningen. Silje uttrykker det slik: *[...] det er jo veldig nødvendig å møte dem der de er [...] den grunnleggende respekten for et hvert menneskes ståsted: Hvor er du, og hva trenger du av meg?* Her nevner informanten grunntanken i eksistensialistisk filosofi og viser hvilket teoretisk grunnlag hun har som utgangspunkt i møte med foreldre (jf. kap 3.2.1).

To av informantene forteller om hvor viktig det er å hente frem de ressursene som allerede ligger i foreldrene. Anne trekker frem at rådgivning handler om å: *[...] hente frem noe som foreldra har i bunnen fra før, som de kanskje ikke har greid å bruke fordi situasjonen har vært vanskelig [...].* Dette sammenfaller med både empowermentperspektivet om myndiggjøring og delaktighet og det eksistensialistiske perspektivet om hvordan rådgivning er en prosess for å skape mening. Gjennom møtet med en fagperson vil foreldrene få tilgang til iboende ressurser og kunne bidra til å finne løsninger for sitt barn (jf. kap 3.2.1 og kap 3.2.4).

Disse funnene kan også tolkes inn i en humanistisk rådgivningstradisjon. Flere av informantene er opptatt av å møte foreldrene på en åpen, anerkjennende og respektfull måte, noe som kan knyttes til klientsentrert rådgivning, der ubetinget positiv aktelse og empati er to grunnleggende kvaliteter (jf. kap. 3.1.2). Informantenes fokus på å ikke fremstå som «bedrevitere», men tvert imot å bidra til at foreldrene føler seg verdsatt og gi foreldrene tid gjennom å gå sakte frem i rådgivningen, kan tolkes inn i denne tradisjonen. En av informantene synliggjør også hvordan hun må legge egne holdninger til side og fremstå ekte og ærlig og bevisst egen væremåte og påvirkningskraft i møte

med foreldrene. Dette samsvarer med å være kongruent i klientsentrert rådgivning (Lassen, 2014b, s. 66).

Funnene viser at flere informanter bevisst tar utgangspunkt i foreldrenes iboende ressurser for å lykkes med rådgivningen. Dette vektlegges også i den humanistiske rådgivningstradisjonen og samsvarer godt med begrepet *jordmorvirksomhet*, der rådgiverens rolle er å hjelpe rådsøker med å hente frem egne ressurser og løsninger for å håndtere sine utfordringer (Johannessen et al., 2010, s. 49). I tillegg til å knyttes til humanisme kan disse funnene også sees i sammenheng med empowerment, som tilsvarende setter fokus på hvordan mennesket kan utvikle sine iboende ressurser ved hjelp av rådgivning (jf. kap 3.2.4). I tillegg kan en se fellestrekk med eksistensialismen, der mennesket gjennom rådgivning blir oppfordret til å legge merke til det som allerede fungerer (Johannessen et al., 2010, s. 58).

Det var særlig to informanter som utmerket seg med mange uttalelser som kan tolkes inn i en humanistisk tradisjon. De hadde bred kompetanse og erfaring fra rådgivning, og med rådgiverutdanning på høyere nivå. En av rådgiverne hadde få utsagn som vi har klart å knytte opp mot et humanistisk perspektiv. Hun var imidlertid sertifisert i et rådgivningsprogram og jobbet ved et kontor med utstrakt bruk av programmer.

5.2.3 Syn på rådgivning i et mestringsperspektiv

I rådgivning med foreldre forteller flere av informantene om hvordan de forsøker å gjøre situasjonen så oversiktlig som mulig for foreldrene. De forteller at noen foreldre er engstelige og usikre i møte med PP-tjenesten. En av informantene sier dette om å klargjøre foreldrene for prosessen:

[...] foreldre er ofte redde for hva vi skal gjøre[...]. PPT er jo et mystisk begrep [...] det hjelper med den samtalen innledningsvis, for noen så er det da nødvendig å si; hva er vi, hva er lovgrunnlaget vårt, hvorfor gjør vi dette og hva skal vi gjøre nå (Silje).

Informantene beskriver hvordan de prøver å få foreldrene til å mobilisere krefter i seg selv, for å komme seg igjennom det som oppleves vanskelig. Flere av informantene anvender begrepet «stå i

det» om det å hjelpe foreldrene til å håndtere og takle de utfordrende situasjonene de er i. Informantene forteller at de må vise forståelse for at situasjonen er utfordrende, og hjelpe og støtte foreldrene til å stå i det sammen med barnet. *Det viktigste vi gjør i forhold til disse foreldrene er jo å lære dem å bare stå i det. Følelsesregulering er en viktig del av det vi jobber med (Mina).*

Anne legger også til at dersom det blir for vanskelig for foreldre å stå i det, finnes det andre muligheter: *[...] kanskje må de få hjelp så de slipper å stå i det hele tiden [...] avlastning, eller tenke hvem i nettverket kan bidra?*

Alle informantene forteller at de er opptatt av å gi foreldrene troen på egne ferdigheter. De forteller om mange foreldre som føler at de ikke strekker til eller takler utfordringene med barna sine og det å gi foreldrene troen på at de er gode nok er viktig i samtaler med foreldrene. Anne forteller videre: *[...] at de skal ha trua på at de er gode nok foreldre [...] det å ha den trua på mestring, at foreldre får den, det er utrolig viktig.* Dette kan ses i sammenheng med empowermentperspektivet om hvordan foreldre, gjennom samtaler med en fagperson, blir klar over det som allerede fungerer og jobber videre med det. Lassen (2014a) skriver at dette bygger på grunntanken i empowerment om at mennesker har mulighet til å bli mer kompetente gjennom møte med fagpersoner i systemet som klarer å legge til rette for denne utviklingen (s. 100).

For å gi foreldrene mestringsfølelse er det flere av informantene som sier at de prøver å hente frem det som er positivt og jobbe videre med det som allerede fungerer. I samarbeid med foreldrene finner de frem til styrkene i familien og synliggjør og forsterker disse. Silje ordlegger seg slik:

Jeg er veldig glad i løft-metodikk, positiv veiledning og hva er egentlig utgangspunktet [...] veldig viktig å avdekke en del utfordringer, men det er jo mye, mye viktigere å jobbe videre med det som går bra, for det er der man kan gjøre noe.

Et annet aspekt ved mestring, som flere informanter sier noe om, er dette med å normalisere utfordringene. Samtidig må man gjøre tiltakene overkommelige og håndterbare for foreldrene. Mina gir uttrykk for at det handler om å: *[...] lage de bitte små stegene som sikrer mestring både for barnet selv og de som er rundt.* Hun, med flere, peker på at det er viktig å oppleve støtte: *[...] det viktige, er å bli sett og hørt og møtt litt, få støtte (Mina).*

Informantene forteller at de gir foreldrene tips og råd for å mestre de utfordringene de møter. De peker på at, i tillegg til refleksjon og fokus på støtte og mestring, trenger foreldre å få konkrete råd om hva de kan gjøre hjemme. En av informantene nevner gjentatte ganger at hun er opptatt av å gi foreldrene kompetanse og bygge opp en kunnskapsbase hos dem. Hun sier det også slik: *Jeg kjenner at det blir litt kombinasjon av veiledning og skolering [...] all forskning tyder på at [...] og det må de få kompetanse om. Vi kan ikke vente at folk driver og vet sånt (Silje)*. Dette kan sees i sammenheng med empowerment og viktigheten av å gi foreldrene kunnskap slik at de har en mulighet til å lykkes med utviklingen (jf. kap. 3.2.4).

For å gjøre tiltak forståelige for foreldrene sier tre av informantene at de bruker visuelle hjelpemiddel. Noen forteller at de tegner opp figurer, og noen bruker ferdige bilder og modeller. Deres erfaring er at foreldre er fornøyde med dette, at de forstår det på en annen måte og at disse bildene ofte er noe av det de husker best i etterkant. På denne måten blir rådgivningen noe mer enn ord som for en del foreldre kan bli vanskelig å ta til seg og omsette i praksis. Anne forteller hva hun pleier å gjøre:

[...] jeg er sånn som gjerne tegner opp veldig mye [...] jeg har en del sånne bilder [...] det er det noen foreldre som tar veldig til seg [...] når du sitter og snakker og snakker, og så sitter foreldre der med sterke følelser i tillegg, så er det ikke så lett å ta til seg og forstå og omsette det i praksis for foreldre.

Disse funnene kan tolkes inn i Antonovskys salutogeniske perspektiv. Informantene er opptatt av mestringsressurser og prøver å ta tak i det som fungerer for å bygge videre på dette, noe som samsvarer med et salutogenisk perspektiv der en fokuserer på styrker og ressurser (jf. kap 3.2.2). Funnene peker på at rådgivning kan hjelpe foreldrene til å mestre stress og til å lære seg «å stå» i det som er vanskelig. Dette kan også knyttes til Lazarus prosessmodell for forståelse av stress og mestring. Modellen ser på mestring som håndtering av stress heller enn å løse problemet (jf. kap 3.2.3).

Flere av funnene kan sees i lys av begrepet om *Opplevelse av sammenheng (OAS)* (jf. kap. 3.2.2). Informantene er opptatt av å gjøre prosessen oversiktlig for foreldrene, blant annet i form av å klargjøre hva PP-tjenesten er og hvordan de jobber. Videre bidrar de med kunnskap om barn og

barns utvikling for å øke foreldrenes kompetanse og forståelse, og de benytter visuelle hjelpemiddel. Disse funnene kan knyttes til det salutogeniske begrepet *begripelighet* i OAS, da slike rådgivningsstrategier kan gjøre utfordringene og tiltakene mer begripelig for foreldrene (Antonovsky, 2012, s. 40).

Funnene indikerer også at informantene vil styrke foreldrene i troen på at de er gode nok, utvikle tiltak med små steg som sikrer mestring og jobbe videre med det som fungerer. Dette kan sees i sammenheng med å gjøre utfordringen mer *håndterbar* i en salutogenisk tilnærming (jf. kap. 3.2.2). Informantene synes også å være opptatt av å støtte foreldrene i utfordringene de står overfor. I noen tilfeller kan situasjonen, ifølge funn, bli så krevende å forholde seg til at en må kartlegge muligheten for støtte i nettverket rundt foreldrene. Å gi foreldrene tilgang til slik støtte kan bidra til en opplevelse av at utfordringene blir mer *håndterbare* (Bø, 2011, s. 38). Hvis situasjonen kan bli mer begripelig og håndterbart for foreldrene, kombinert med det vi vet om foreldrenes påvirkningskraft, kan det gjøre det mer meningsfullt for foreldrene. Det kan gi dem indre motivasjon som er en avgjørende faktor for hvor godt de håndterer utfordringene en slik situasjon kan medføre, (jf. kap. 3.2.2). Dersom foreldrene selv opplever at de kan påvirke utviklingen til sitt barn, kan det medføre at viljen til endring blir større og motstanden minsker. Dette kan også ses i sammenheng med empowermentbasert rådgivning der rådgiveren ønsker å styrke foreldrenes kompetanse til å hjelpe barnet (jf. kap. 3.2.4).

5.2.4 Rådgiverens syn på programmer

Informantene som ledet foreldreveiledningsprogrammer uttalte seg positivt om disse, og poengterer at det gir dem og foreldrene noe konkret å jobbe med. Programmene gir dem verktøy med konkrete tiltak som foreldrene kan prøve ut i forhold til utfordringene rundt barnet. Mina uttaler seg slik: *Det å prøve ut det konkrete; veldig mange som liker det [...] veldig mange menn, men også damer, synes det blir for mye ord og så bare farer det forbi, det må være konkret.*

Informantene viser samtidig at det kan være utfordringer med denne typen programmer. Her fremhever de blant annet at det kan være vanskelig for enkelte foreldre å delta i gruppeveiledning, da de må snakke foran andre foreldre og gjøre øvelser i plenum, slik det er lagt opp til i DUÅ. På den andre siden mener Gro at noen foreldre kan ha nytte av å høre at andre strever med det samme:

[...] da er du ikke så alene i verden heller, og da er det kanskje lettere å dele i en annen setting også [...].

Informanten med PMTO-utdanning har bare mulighet for å ta inn to familier i løpet av året for å kjøre fullt program, da forløpet er på 15-20 timer per familie. Informant Gro tydeliggjør utfordringen med å delta på slike kurs for foreldre med flerkulturell bakgrunn, både på grunn av språk og kultur: *[...] det er vanskelig å ha kurs (DUÅ) fordi vi skal ha oversettelse i tillegg [...] selv om man har oversetter så er det kultur også [...] jeg merker liksom at det er mye fortere å bomme (Gro).*

Et av PP-kontorene hadde tidligere tilbud om PMTO-veiledning, men tilbudet opphørte da den sertifiserte rådgiveren sluttet. Informanten fremhever at tilbudet var populært og lett å fylle opp. Nå har kontoret tilbud om henvisning til COS og informanten påpeker at dette tilbudet er bra, men at i forhold til barn med større atferdsvansker, kanskje må ha en annen tilnærming: *[...] kanskje en kan ha en sånn COS-veiledning i bunnen, men jeg tror de trenger mer (Anne).* Informant Gro, på sin side, poengterer at programmet DUÅ var vanskelig å anvende i forhold til et barn med diagnosen Asperger syndrom.

Informantene med program-sertifisering er bevisste på at programmene er utviklet med utgangspunkt i atferdspsykologi, men poengterer samtidig at de også inneholder relasjonsarbeid. Begge tydeliggjør at de legger mest vekt på styrkefokus i programmene, men at det også inngår korrigerende av atferd ved for eksempel tap av goder eller pausetid: *[...] det er veldig sjelden jeg tar det i bruk når jeg jobber med disse barna med særskilte utfordringer, men likevel at det blir konsekvenser hvis du ikke samarbeider [...] tap av gode (Mina).* Denne uttalelsen kan ses i sammenheng med den atferdsterapeutiske tradisjonen (jf. kap. 3.1.1).

Mina fremhever at det er viktig å følge manualen i programmet og opplæringsforløpet og at det er en av styrkene ved programmet, men på den andre siden uttaler hun seg slik: *[...] jeg har aldri opplevd at PMTO har vært en sånn manual som bare går på atferd, vi kan jo ikke behandle mennesker sånn. Vi har verktøykasse, og så må vi finne ut, hvem har vi her? (Mina).* Hun knytter også COS inn mot kommunikasjon med barn og viktigheten av å se barnet innenfra. Gro poengterer at relasjon er en viktig og stor del av programmet DUÅ selv om det blir kritisert for å være atferdsterapeutisk.

Begge informantene med program-sertifisering setter fokus på opplæringen og oppfølgingen som en positiv side ved programmene: [...] *det er jo en sikring i forhold til alle de menneskene som drifter disse kursene [...] (Gro)*. Denne sikringen finner en ikke i COS der deltagerne er ferdige sertifisert etter kun fire dagers kurs (Tilknytningspsykologene, 2019). Videre påpeker de at de er tro mot programmanualene og at det er begrenset hva de kan tilpasse. I PMTO-sertifiseringen inngår filming av egen rådgiving og informanten fremhever at hun dermed lærte mye om seg selv.

Funnene synes å vise at det finnes flere positive aspekter ved bruk av programmer. Tiltakene blir mer konkrete og foreldrene opplever at de ikke er så alene i verden fordi de møter flere som strever med noe av det samme. Tilbudet om rådgivningsprogrammer var ikke vanskelig å fylle opp og tilbakemeldingene fra foreldrene viser at de har nytte av det. Dette samsvarer med kunnskapsstatusen og forskning på området som viser til økt etterspørsel etter foreldreveiledning. Den trekker frem betydningen av et fellesskap og at foreldre opplever programtilbudet som positivt (jf. kap. 2.4.1 og kap. 2.4.2).

Informantene viser oss også at de ser flere utfordrende sider ved programmene. For eksempel kan gruppeveiledning oppleves krevende for enkelte, og det kan oppstå utfordringer i forhold til språk og kultur i flerkulturelle hjem. Informantene viser også tydelig at PMTO-veiledningen er tidkrevende, og dermed kan komme få til nytte eller bidra til lang ventetid. Programmer er heller ikke nødvendigvis tilstrekkelig i forhold til alle utfordringer. For eksempel peker informantene på at det kan være behov for mer eller annen type rådgiving ved store atferdsutfordringer og diagnoser. Som kunnskapsstatusen viser (jf. kap. 2.4.1) finnes det lite kvalitativ forskning på dette, noe som kan være årsaken til at utfordringene i mindre grad behandles i litteraturen.

Både PMTO og DUÅ er basert på atferdsterapeutisk teori. Funnen viser at informantene med sertifisering i stor grad er tro mot programmanualene og slik sett har en delvis atferdsterapeutisk tilnærming til rådgiving (jf. kap. 3.2.1). Samtidig fremhever de sentrale områder innenfor den humanistiske rådgivningstradisjonen i form av å fokusere på iboende ressurser, relasjon og enkeltindividet (jf. kap. 3.2.2). Dette kan tyde på at informantene enten har en eklektisk holdning til de ulike tradisjonene og kombinerer dem i rådgiving med foreldre, eller har et grunnsyn eller en

annen type rådgivningskompetanse som medvirker til et mer nyansert syn på anvendelse av programmene.

I dette kapitlet har vi presentert funn fra undersøkelsen, og analysert og tolket disse i lys av lovverk, styringsdokumenter, forskning og teori. Avslutningsvis (på neste side) vil vi kort oppsummere funnene før vi går videre til drøfting i kapittel 6.

5.3 Oppsummering av funn

De mest sentrale funnene våre kan oppsummeres slik. Disse tar vi med videre til drøftingen i kapittel 6.

- ◇ Det ser ut som det prioriteres lite tid til foreldrerådgivning i PP-tjenesten og at sakkyndighetsarbeid og systemveiledning er de prioriterte oppgavene.
- ◇ Det er ulikheter i PP-tjenestens foreldrerådgivningstilbud i barnehage og i skole.
- ◇ Foreldrerådgivningen gjennomføres med utstrakt bruk av programmer, enten fra PP-tjenesten eller fra andre kommunale og regionale instanser.
- ◇ Informantene har ulik rådgivningskompetanse og ønsker kompetanseheving innen rådgivning for PP-tjenesten.
- ◇ Informantene peker på behovet for flere ressurser i PP-tjenesten dersom foreldrerådgivning skal bli en prioritert oppgave.
- ◇ Informantene er bevisst på foreldrenes viktige rolle og påvirkningskraft i forhold til barnas utvikling, og flere uttalelser kan sees i lys av Bronfenbrenners økologisk perspektiv.
- ◇ Flere informanter har uttalelser som viser hvordan de ønsker å møte foreldre, og disse kan knyttes til kliensentrert rådgivning i et humanistisk perspektiv.
- ◇ Informantene er opptatt av å hjelpe foreldrene til å forstå og håndtere utfordringene i forhold til barnet, noe som kan sees i sammenheng med et salutogenisk perspektiv.
- ◇ Informantene synliggjør både positive og utfordrende sider ved anvendelse av foreldreveiledningsprogrammer.

6 Drøfting:

Problemstillingen i denne oppgaven lyder slik:

Hvilket syn har PP-rådgivere på foreldrerådgivning og hvordan gjennomføres det i saker som er henvist til PP-tjenesten?

I dette kapittelet blir funnene drøftet og belyst med teori, lovverk, styringsdokumenter og forskning. I kapittel 6.1 vil vi drøfte funn som kan tyde på at foreldrerådgivning er en lite prioritert oppgave i PP-tjenesten. I kapittel 6.2 vil vi drøfte funnene som synliggjør en utstrakt bruk av programmer i foreldrerådgivning.

6.1 Mulige årsaker til at foreldrerådgivning synes å være en lite prioritert oppgave i PP-tjenesten

Som vist i kap. 5 sier fire av fem informanter at foreldrerådgivning er en lite prioritert oppgave i PP-tjenesten, fordi hovedoppgavene er sakkyndighetsarbeid og systemveiledning. I et økologisk perspektiv på barnet, er foreldrene et av de viktigste mikrosystemene rundt barnet og har stor påvirkningskraft på dets utvikling. Vi mener dette gir grunnlag for å løfte frem og drøfte det som kan synes som en lav prioritering av foreldrerådgivning i PP-tjenestens arbeid med barn med særlige behov.

Funnene synes å vise at informantene arbeider ut fra et økologisk perspektiv på rådgivning. De beskriver foreldre som en viktig del av systemet rundt barnet. Det kan også se ut til at flere informanter har tanker og ønsker om å hente frem iboende ressurser i foreldrene og bestyrke dem, noe som kan knyttes til et humanistisk perspektiv og et empowermentperspektiv. Fire av fem informanter uttalte også et ønske om å bruke mer tid på rådgivning av foreldrene. Disse funnene samsvarer ikke med funnene om at det prioriteres lite tid til foreldreveiledning. Vi spør oss derfor hva som kan være mulige årsaker til dette.

6.1.1 Kan lovverk og styringsdokumenter være en medvirkende årsak til lav prioritering av foreldrerådgivning?

PP-tjenesten har sine føringer fra opplæringsloven og barnehageloven (jf. kap. 2.2) som pålegger tjenesten å utarbeide sakkyndige vurderinger og drive kompetanseheving og organisasjonsutvikling mot skole og barnehage for å hjelpe dem med å tilrettelegge for barn med særlige behov. Det at foreldre og foreldrerådgivning ikke nevnes i disse paragrafene betyr at PP-tjenesten ikke er lovpålagt å drive med foreldreveiledning og slik sett ikke har noen tydelige føringer for dette arbeidet. Dette kan være en årsak til at PP-kontorene og rådgiverne nedprioriterer foreldrerådgivning til fordel for sakkyndighetsarbeid og systemveiledning, som er lovpålagt. PP-kontorene har også tidsfrister for sakkyndige vurderinger og er derfor nødt til å prioritere disse.

Som vist i kap. 2.1 sier barnehageloven om *rett til spesialpedagogisk hjelp* at foreldrene skal få tilbud om veiledning, men det er ikke presisert hvem som skal gjennomføre veiledningen eller hvordan dette skal organiseres (Barnehageloven, 2005, § 19 a). Veilederen Spesialpedagogisk hjelp, punkt 1.4, presiserer kun at det er et kommunalt ansvar og at det er opp til dem å avgjøre hvordan dette skal gjennomføres (Utdanningsdirektoratet, 2017c, s. 9). Dermed gir heller ikke dette føringer for PP-tjenesten i forhold til foreldreveiledning, fordi foreldrene kan henvises til andre regionale- og kommunale tjenester som gir slike tilbud. Dette viser funnene våre at også skjer i praksis. Flere av rådgiverne henviste eller hjalp foreldre å søke seg til foreldreveiledning ved andre instanser. Dermed kan barnehageloven og Veilederen også være en medvirkende årsak til at flere PP-kontor tilbyr mindre foreldreveiledning, da den ikke spesifiserer at PP-tjenesten skal ta dette ansvaret. Regjeringens strategi for foreldrestøtte (2018-2021) påpeker også at tilbudet er uoversiktlig og varierer mellom de ulike tjenestene og kommunene (jf. kap. 2.3.3). Vi mener dette kan skyldes de uklare føringene som vi ser i barnehageloven og Veilederen Spesialpedagogisk hjelp.

Lovverkens vektlegging av systemveiledning kan sees i sammenheng med en økologisk modell. For et barn med særlige behov vil skole og barnehage være viktige mikrosystem rundt barnet som kan påvirke barnets utvikling (jf. kap 3.2.5). PP-tjenesten vil være et eksosystem som ikke påvirker barnet direkte, men gjennom arbeidet mot barnehage og skole kan den påvirke barnet indirekte. I en slik økologisk tankegang vil også foreldre være et viktig mikrosystem rundt barnet, og vi stiller oss derfor undrende og kritiske til at ikke foreldrene er inkludert i føringene som skal styrke systemene rundt barnet. Som vist i kap. 2.3.1 er det flere stortingsmeldinger som understreker den

store betydningen foreldrene har for barnets læring og utvikling (Meld. St. 16 (2006-2007), Meld. St. 31 (2007-2008), Meld. St. 19 (2015-2016), Meld. St. 24 (2015-2016)). I Meld. St. 18 (2010-2011) foreslår regjeringen å øke tilgjengeligheten til PP-tjenesten, slik at de kan bidra med veiledning og råd til blant annet foreldre. Også Meld. St. 6 (2019-2020) sier at foreldre bør få veiledning, og at ansvaret for dette ligger på skole og barnehage i samarbeid med andre tjenester. Dette, sammen med våre funn, gir grunnlag for at foreldrerådgivning med fordel kan inkluderes i mandatet til PP-tjenesten.

6.1.2 Forskjeller i foreldrerådgivningstilbud mellom barnehage og skole – hva kan det skyldes?

Våre funn (jf. kap. 5) viser at det finnes forskjeller i tilbudet om foreldrerådgivning i barnehage og skole. Dette gjelder både PP-tjenestens ansvar for å tilby veiledning, graden av veiledning og informantenes kompetanse i forhold til programmer. En av informantene uttrykte at PP-tjenesten har et direkte ansvar for foreldrerådgivning i saker som gjelder spesialpedagogisk hjelp, men at de i skolen har et indirekte ansvar (jf. kap. 5.1.1). Dette kan sees i sammenheng med lovverk og veileder, der barnehageloven og Veilederen Spesialpedagogisk hjelp legger føringer for at foreldreveiledning skal inngå, mens opplæringsloven og Veileder Spesialundervisning utelater dette (jf. kap. 2.1). Dermed blir PP-tjenestens mandat ulikt mellom skole og barnehage, noe som vil kunne føre til at foreldre får tilbud om rådgivning når barnet går i barnehagen, mens foreldre med barn i skolen ikke får et slikt tilbud. To av informantene uttalte også at atferdsvansker i skolen i liten grad medførte veiledning til foreldre (jf. kap. 5.2.1).

Funnene viste også at informantene med programsertifisering og mest avsatt tid til rådgivning var knyttet opp mot barnehage (jf. kap. 5.1.2). Dette kan skyldes at PP-tjenesten satser mer på å tilby rådgivningsprogram til foreldre med barn i barnehagen, fordi det her ligger føringer om foreldreveiledning i barnehageloven.

Vi ser altså at funnene antyder en forskjell i foreldrerådgivningstilbud mellom barnehage og skole og at en medvirkende årsak til dette kan være ulikheter i lovverk og styringsdokumenter. Hva denne ulikheten i lovverket skyldes, er det vanskelig å finne et fullgodt svar på. Vi antar at det kan ha noe med ulike tradisjoner og historie å gjøre, men det omfattes ikke av vår problemstilling i denne

oppgaven. Vi ser imidlertid ingen gode grunner til at foreldre til barn med behov for spesialundervisning skulle ha mindre behov for rådgivning enn foreldre til barn med behov for spesialpedagogisk hjelp. I begge tilfeller vil foreldre kunne føle seg usikre og rådville, og ha behov for kompetent støtte og veiledning. Som Meld. St. 24 (2015-2016) påpeker er foreldrene barnas viktigste omsorgspersoner, og dette gjelder uavhengig av om barnet går i barnehage eller skole. Meld. St. 31 (2007-2008) synliggjør at foreldre med skolebarn kan bidra positivt til barnets faglige og sosiale utvikling dersom de støtter barna i læringen. For de foreldre som finner det vanskelig å være en slik støttespiller, kan rådgivning fra PP-tjenesten være et viktig bidrag.

I lys av disse stortingsmeldingene og teoretiske perspektiv på rådgivning som salutogenese, empowerment og økologi (jf. kap. 2 og 3) vil vi argumentere for at tilbud om foreldrerådgivning også bør inngå som en del av hjelpen til barn med rett til spesialundervisning. Som vist i kap. 2.3.3 ønsker Regjeringen med sin strategi å bidra til et likeverdig tilbud om foreldrestøtte. Etter vår oppfatning bør det dermed også være et likeverdig tilbud om foreldrerådgivning i den spesialpedagogiske hjelpen, uavhengig om barnet går i skole eller barnehage. Like føringer i barnehageloven og opplæringsloven vil kunne bidra til et likeverdig tilbud, slik at også foreldre til barn med rett til spesialpedagogisk undervisning kan få tilbud om foreldrerådgivning.

6.1.3 Kan kompetanseheving og økte ressurser bidra til økt satsing på foreldrerådgivning?

Som vist i kap. 5.1.3 kan våre funn tyde på at PP-tjenesten har varierende kompetanse på foreldrerådgivning. Funnene viser at informantene våre har ulik grad av rådgivning i utdanningen sin, og at to av informantene har sertifisering i programmer. Dette samsvarer med Regjeringens strategi for foreldrestøtte (jf. kap. 2.3.3) som peker på at tilbudet om foreldreveiledningstiltak varierer mellom tjenester og kommuner. Ifølge våre funn varierer det også mellom informantene. Målet for strategien er at alle tjenester som møter foreldre skal få riktig og god kompetanse om foreldrestøtte. Hvorvidt dette handler om programsertifisering eller annen veiledningskompetanse presiseres ikke. Likevel kan både funnene og strategien tyde på behov for kompetanseheving i foreldrerådgivning for å skape et likeverdig tilbud.

Informantene med videreutdanning i rådgivning hadde flest uttalelser som kan knyttes til en humanistisk tilnærming, der de er opptatt av å møte foreldre på en åpen og empatisk måte og ta utgangspunkt i foreldrenes iboende ressurser for å finne løsninger på sine utfordringer knyttet til barnet (jf. kap. 5.2.2). Disse informantene hadde ikke avsatt egen tid til rådgivning, men uttalte at det inngikk noe rådgivning i samtalene med foreldrene ved behov. På den annen side kan det se ut til at programsertifisering som vist i kap. 5.1.2 og 5.1.3 gir mer avsatt tid til å sette opp et veiledningsforløp for foreldre. Det kan altså synes som at kompetanse i et foreldreveiledningsprogram utløser mer frigitt tid til veiledning av foreldre, mens generell rådgivningskompetanse fører til en mer humanistisk og klientsentrert rådgivning. Spørsmålet er også hva slags rådgivningskompetanse som er mest hensiktsmessig i PP-tjenesten arbeidet med å hjelpe foreldrene i å støtte sine barns utvikling. Dette vil vi drøfte senere i kapittelet.

Hovedpoenget i denne delen av drøftingen er altså at generell rådgivningskompetanse ikke ser ut til å bidra til mer avsatt *tid* til rådgivning, men heller påvirker måten man møter foreldrene på. Dermed kan det synes som kompetanseheving i seg selv ikke er nok for å skape en økt satsing på foreldrerådgivning i PP-tjenesten. PP-tjenesten er presset på tid og har ofte ventelister for sakkyndige vurderinger, samt krav om å gjennomføre systemveiledning ved skoler og barnehager. Når føringene i lovverket ikke pålegger PP-tjenesten å utføre foreldrerådgivning, er det en risiko for at dette ikke prioriteres selv med økt rådgivningskompetanse hos rådgiverne. Kompetanseheving på rådgivning vil også kreve både tid og ressurser for PP-tjenesten. Dette kan være utfordrende å prioritere i en hektisk hverdag, så lenge foreldrerådgivning ikke er en del av PP-tjenestens mandat.

Funnene (jf. kap. 5.1.3) viser at fire av informantene gjerne skulle hatt mer tid til foreldrerådgivning, og to av dem påpeker at dette vil kreve flere ansatte i PP-tjenesten. Økte ressurser kunne frigjort mer tid til foreldreveiledning for rådgiverne. Likevel er det ingen selvfølge at flere ansatte i PP-tjenesten nødvendigvis ville ført til mer foreldrerådgivning så lenge lovverket kun gir føringer for sakkyndighetsarbeid og systemveiledning. Økte ressurser kan også føre til kortere tidsfrister på sakkyndighetsarbeid og mer avsatt tid til systemveiledning. Eventuelt kan ressursene benyttes til kompetanseheving på andre spesialpedagogiske områder som for eksempel kartleggingskompetanse. Flere ansatte ville også øke utgiftene, og det er usikkert om kommunen ville prioritere midler for å styrke foreldrerådgivningstilbudet så lenge det ikke ligger føringer for dette i lovverket.

Vi ser altså at både kompetanseheving og økte ressurser, i form av flere ansatte, kan være nødvendige tiltak for å bidra til økt foreldrestøtte. Likevel er det kanskje ikke nok i seg selv og vil antakelig først bli prioritert når det foreligger bestemte føringer på foreldrerådgivning i PP-tjenestens mandat. Bestemmelser i lovverket gir føringer for hva PP-tjenesten skal prioritere sin tid og kompetanse til, og hvordan kommunen bruker midlene sine. Lovpålagte oppgaver blir alltid prioritert i kommunalt budsjettarbeid. Derfor kan endringer i lovverket være nødvendig for å stimulere til kompetanseheving og økte ressurser, slik at foreldrerådgivningstilbudet i PP-tjenesten blir en prioritert del av tilbudet.

Vi finner altså flere begrunnelser for at foreldrerådgivning bør inkluderes i PP-tjenestens mandat. Statlige regulering av dette vil kunne bidra til økt kompetanse, flere ressurser og en legitimering av tidsbruk på foreldrerådgivning. PP-tjenesten kan med fordel bidra med mer veiledning til foreldre i kraft av sin spesialpedagogiske kompetanse. Lærere og barnehagelærere har i hovedsak kompetanse på barn med forventet utvikling, og mange av dem har ingen rådgivningskompetanse. Derfor er det viktig at foreldrene får råd og veiledning fra PP-tjenesten, som har kompetanse på barn med særlige behov og vet hva slags tilrettelegging som kreves for utvikling og læring. Foreldre til barn som strever kan bli mer usikre i foreldrerollen og ha ekstra behov for kyndig hjelp og støtte.

Her har vi drøftet mulige årsaker til at det prioriteres lite tid til foreldrerådgivning i PP-tjenesten, og hvilke tiltak som kan iverksettes. Nå skal vi gå over til å drøfte ulike aspekter ved anvendelse av foreldrerådgivningsprogrammer.

6.2 Utstrakt bruk av programmer

Funnene våre tyder på at dersom foreldrene har behov for veiledning er det ofte programmene COS, PMTO eller DUÅ de får tilbud om. Informantene som hadde sertifisering innen foreldreveiledningsprogrammene PMTO og DUÅ var positivt innstilt til disse og benyttet dem i rådgivning med foreldre. Samtlige av PP- kontorene kunne henviser til andre kommunale eller regionale instanser for veiledning med bruk av programmer. I tillegg til å synliggjøre en utstrakt bruk av programmer, viser funnene at det er både fordeler og ulemper med å anvende disse og i dette avsnittet drøftes disse resultatene.

6.2.1 Programmer i lys av lovverk og styringsdokumenter

Funnene i denne undersøkelsen viser at foreldreveiledning i stor grad blir tilbudt gjennom ulike program. Hvorfor er det slik? Når vi leser Fafos kunnskapsstatus, kan det se ut som om den statlige satsingen på implementeringen av programmer har stor betydning for at veiledningen får en slik struktur (jf. kap. 2.4.1). Meld. St. 24 (2015-2016) *Familien – ansvar, frihet og valgmuligheter* som legger vekt på familiens betydning for barn og unges utvikling og at trygge foreldre gir trygge barn, har også et stort programfokus (Barne- og familiedepartementet, 2015, s. 57). Den viser til forskning som dokumenterer at hjelp til foreldre som sliter har en positiv effekt. Meldingen legger vekt på at foreldre som trenger det skal få relevant støtte og tilgjengelig rådgiving, og at foreldre skal få tilgang til råd og bistand tidlig i vanskelige faser (Barne- og familiedepartementet, 2015, s. 9). Den nevner tre ulike typer foreldrestøtte. Den første er universell foreldrestøtte til samtlige foreldre som ønsker det. Den andre er selektivstøtte til foreldre som trenger støtte og veiledning på grunn av en eller flere vansker som går utover barnet og familien, og den tredje typen er indikert foreldrestøtte, individuelt tilpasset foreldre og barn med etablerte problemer/diagnoser. Videre i meldingen står det at de universelle tiltakene ser ut til å ha mindre effekt enn de individuelle tiltakene (Barne- og familiedepartementet, 2015, s. 67-68).

Sett opp mot våre funn om at det er programmer foreldre blir henvist videre til når de trenger råd og veiledning ville det da ha vært mer hensiktsmessig at foreldrene fikk tilbud om indikert foreldrestøtte, individuelt tilpasset sitt barn og sine behov. PP-rådgiveren har allerede vært i kontakt med familien og barnet og har god fagkompetanse på feltet og vil da kunne gi kvalifisert veiledning til foreldrene. Gjennom slik individuell støtte kan foreldrene styrkes i troen på egne ferdigheter i foreldrerollen. Meld. St. 31 (2007-2008) presenterer viktigheten av at foreldrene er positivt innstilt til skolen og fremhever et godt samarbeid som viktig for å fremme barnets læring. Et barn med fagvansker kan ha foreldre som selv har opplevd å streve med fagvansker og derfor kan ha et problematisk forhold til skolen. Disse foreldrene har også behov for å bli møtt og sett av fagpersoner som kan trygge dem og gi dem troen på at de skal lykkes, at de kan mestre utfordringene (jf. kap. 3.2.4). Også de aktuelle paragrafene i opplæringsloven og barnehageloven peker på at tilbudet, så langt som mulig, skal utformes i samarbeid med foreldrene (Barnehageloven, 2005, § 19 b; Opplæringslova, 1998, § 5-4). I dette samarbeidet kunne det være

naturlig at PP-rådgiveren fikk vite litt om foreldrenes erfaringer fra egen skolegang og sett på hvordan dette eventuelt kan påvirke elevens skolegang. Dette samarbeidet er nødvendig for å kunne skape like muligheter for alle barn. Meld. St. 16 (2006-2007) ... *og ingen stod igjen* viser til forskning som peker på foreldrenes utdanningsnivå og tilknytning til arbeidslivet ofte gir negative utslag på barns skolegang (s. 9). Gjennom indikert foreldrestøtte vil PP-rådgiveren kunne oppnå en dialog med foreldrene og begrense den sosiale reproduksjonen.

Gjennom tilskuddsordningen *Foreldrestøttende tiltak* kan kommunene søke om støtte til å implementere program (Barne- og familiedepartementet, 2015, s. 68). Som nevnt i Meld. St. 24 (2015-2016) skiller det mellom tre ulike typer foreldrestøtte. Den indikerte foreldrestøtten ser ut til å ha størst effekt, allikevel er det de universelle programmene som får størst plass i de kommune vi har undersøkt. Og hvorfor er det da slik? En grunn kan være at det er enklere å gjennomføre større kvantitative undersøkelser som ser på effekten av disse programmene, enn veiledning gitt individuelt. Fafos kunnskapsstatus om foreldrestøtte peker nettopp på at det finnes mye forskning på programmer, men ikke norsk fagfelleurdert kvalitativ forskning på området (Bråten & Sønsterudbråten, 2016, s. 108). Dette kan være en av årsakene til at det ikke blir satset på individuell rådgivning, da det er ressurskrevende og lite dokumentert at det faktisk nytter¹⁴.

6.2.2 Programmer og ulike rådgivingstradisjoner

Funnene om programmer viser at PP-kontorene ofte henviser til andre instanser som kan gi foreldrerådgivning. Da får foreldrene enda en ny fagperson å forholde seg til og må fortelle om barnet atter en gang. Det å gjøre prosessen såpass fragmentert, med mange involverte, kan bidra til å gjøre opplevelsen lite oversiktlig for foreldrene. Dette står i motsetning til Antonovsky sitt begrep *opplevelse av sammenheng* som en helseforebyggende ressurs for å kunne takle motstand (Antonovsky, 2012, s. 39). PP-rådgiveren har mye kompetanse innenfor en rekke fagfelt og vil kunne møte foreldrene på et individuelt nivå. PP-rådgiveren har også litt kjennskap til barnet gjennom utredningen og til skole eller barnehagehverdagen i tillegg til at de har snakket med foreldrene i anamnesen¹⁵. På den måten ville PP-rådgiverne kunne gi foreldre som har behov for det individuell rådgiving tilpasset akkurat deres barn og utfordring. Dette kan ses i sammenheng med å gjøre

¹⁴ Det finnes flere masteroppgaver som har forsket på feltet som konkluderer med at foreldre er fornøyd med individuell oppfølging.

¹⁵ Anamnese – første samtale mellom PP-rådgiver og foreldrene.

prosessen oversiktlig og gi foreldrene en viss grad av innflytelse over egne valg, også overfor barnet. Å få støtte fra fagfolk rundt familien som har mye erfaring og kompetanse på fagfeltet vil kunne bidra som en ressurs for foreldrene i forhold til å forstå situasjonen og hjelpe dem til å håndtere den (Bø, 2011, s. 38). Dette viser også funnene, at en stor del av rådgivingen til PP-rådgiverne består i å støtte foreldrene til å stå i de vanskelige situasjonene og kan ses i sammenheng med Antonovsky sitt begrep om *salutogenese*. Slike individuelle tilpasninger virker vanskelig å få til dersom en følger en programmal. Som informantene fortalte, er det ikke alle vansker som kan løses, det gjelder å gjøre det beste ut av situasjonen. Da er det kanskje støtte til å takle utfordringene og livet foreldrene trenger i en sårbar periode. Det kan også ses i sammenheng med hvordan Gjærum tolker Lazarus prosessmodell som hvordan det å lære seg å takle stress kan ses på som mestring (Gjærum, 1998, s. 76). I et individuelt veiledningsforløp vil fagfolk kunne veilede foreldre gjennom vanskelige perioder og hjelpe dem til å bli bevisst fremgangen og hvordan de stadig blir i stand til å takle de utfordringen som kommer. Dette kan ses i sammenheng med det Silje sa i kap.5.2.3 om viktigheten av å jobbe med det som faktisk fungerer. Det kan være vanskelig å gjøre dersom du har en programmal som sier at en skal jobbe med noe helt annet.

Programmene er særlig tilpasset foreldreveiledning med tanke på foreldre som trenger oppfølging rundt et barn med atferdsvansker, men hva da med foreldre som har barn med fagvansker og som også kan ha behov for veiledning. PP-tjenesten har mye kompetanse på spesialpedagogisk hjelp, og vi undrer oss over at denne kompetansen ikke ser ut til å bli benyttet i så stor grad som den kunne ha blitt. En begrensning i forhold til bruk av programmer er at de følger en bestemt mal og det er lite rom for å kunne gå utenom manualen. På den måten vil ikke forelderen kunne få medvirke i like stor grad som de kunne gjort dersom veiledningen hadde foregått uten bruk av programmer. Det sentrale i empowermentbasert rådgivning er nettopp å ta tak i og styrke foreldrenes kompetanse til å kunne hjelpe barnet sitt (Lassen, 2014a, s. 101). Denne muligheten vil en kunne gå glipp av dersom en ikke tar seg tid til å bli kjent med foreldrene og deres utfordringer knyttet til barnet. En annen begrensning funnene viser, er bruk av programmer der barnet har en diagnose. En informant fortalte om et barn med Asperger syndrom og at programmet som ble tilbudt ikke passet overens med utfordringen barnet hadde. Og det er vel kanskje noe av hovedutfordringen, at PP-rådgiverne tilbyr universelle programmer med ferdige maler i møte med foreldre til barn med særlige behov.

Som vi ser av funnene har programmer flere fordeler og kan hjelpe mange, men de har også sine helt klare begrensninger. Det statlige fokuset på foreldreveiledningsprogrammer og satsing på implementering av disse, ser ut til å bidra til at disse anvendes i stor grad også i forhold til foreldre til barn med særlige behov. Som vi har sett, kan det være utfordringer knyttet til dette. En del foreldre til barn med særlige behov kan ha større nytte av individuell tilpasset rådgivning fra PP-rådgivere som har kompetanse på slike utfordringer. Det er derfor ikke alltid den beste løsningen å henvise foreldrene til program basert på gruppeveiledning eller til program ved andre instanser. Men slik individuelt tilpasset rådgivning vil kreve økte ressurser, og vil derfor være avhengig av en vilje til satsing på dette fra statlig hold. Det kan også være behov for mer kvalitativ forskning på ulike typer foreldrerådgivning, som kan si noe om foreldrenes opplevelse og nytteverdien for barnet. Statlige styringsdokumenter viser stor vilje til satsing på foreldrestøtte til barnets beste (jf. kap. 2). Det blir spennende å følge med på dette arbeidet videre, hva kartleggingen viser og hvilke tiltak som blir satt i verk. Vi håper at også foreldre til barn med særlige behov får den støtten de har behov for og at rådgivningen tilrettelegges spesielt med tanke på de utfordringene disse foreldrene møter.

7 Oppsummering, avsluttende refleksjoner og forslag til tiltak

Vi ønsket å undersøke hvordan og i hvilken grad PP-tjenesten gjennomfører foreldrerådgivning, og hvilket syn PP-rådgiverne har på rådgivningen. Gjennom analyse og drøfting av funn har vi forsøkt å belyse problemstillingen med relevante lovverk, styringsdokumenter, forskning og teori. Her følger en oppsummering som søker å gi svar på problemstilling og forskningsspørsmål.

7.1 Oppsummering og avsluttende refleksjoner

I det første forskningsspørsmålet ønsket vi å undersøke hvilket tilbud om foreldrerådgivning informantene fra PP-tjenesten ga. Funnene antyder at det prioriteres lite tid til foreldrerådgivning fra PP-tjenesten, og informantene synliggjør at sakkyndighetsarbeid og systemveiledning er hovedoppgavene til PP-tjenesten. Som vi har sett, samsvarer dette med PP-tjenestens mandatet og føringer i lovverk og styringsdokumenter. Disse føringene kan dermed være en årsak til at foreldrerådgivning ikke prioriteres i like stor grad som de lovpålagte oppgavene. En sammenligning av lovverk og styringsdokumenter mellom barnehage og skole synliggjør også forskjellen mellom disse, da retten til spesialpedagogisk hjelp inkluderer tilbud om foreldreveiledning, mens skolens paragraf om rett til spesialundervisning utelater dette (Barnehageloven, 2005, § 19 a; Opplæringslova, 1998, § 5-1). Dette samsvarer med flere uttalelser fra informantene og kan også være en årsak til at informantene som jobbet opp mot barnehage hadde programsertifisering og mer avsatt til foreldrerådgivning.

Veilederen Spesialpedagogisk hjelp trekker frem kommunen som ansvarlig for å tilby foreldrerådgivning, men spesifiserer ikke hvordan det skal gjennomføres eller av hvem og gir dermed ingen føringer for at det er PP-tjenesten som skal gjennomføre rådgivningen. Slik funnene viser henvises foreldre ofte videre til andre instanser dersom de har behov for veiledning og må dermed forholde seg til enda flere fagfolk med eller uten kompetanse på barn med spesialpedagogiske behov. Til tross for dette synliggjør informantene at det blir noe rådgivning i samtaler med foreldrene i sakkyndighetsarbeidet. Informantene ser viktigheten av å veilede foreldre om barnets behov og utvikling i henhold til et økologisk perspektiv, der foreldrene inngår

som en viktig del av mikrosystemet rundt barnet. Likevel er det er sjelden de har mulighet til å tilby foreldrene et veiledningsforløp selv om de gjerne ønsker det. Informantene poengterer at det er behov for både økt kompetanse og flere ressurser for å muliggjøre en styrket prioritering av forelderådgivning. Men for at kompetanseheving og flere ressurser skal prioriteres, kan det være nødvendig med tydeligere føringer i lovverket for at forelderådgivning skal bli en del av PP-tjenestens oppgaver.

Et annet sentralt funn vedrørende rådgivning fra PP-tjenesten er at det ofte tilbys i form av programmer, enten fra PP-tjenesten selv eller via andre kommunale og regionale instanser som PP-tjenesten kan henvise til. Alle informantene nevnte slike program i forbindelse med forelderådgivning og to av informantene var selv sertifisert i et program og hadde avsatt tid til veiledning i forbindelse med disse. En slik programfokusering i forbindelse med forelderådgivning finner vi igjen i Regjeringens strategi for foreldrestøtte og i forskning på foreldreveiledning.

Tilbudet om forelderådgivning ser også ut til å variere mellom kommuner og informanter. Rådgivningskompetansen viser seg å være ulik mellom informantene, både når det gjelder utdanning innen rådgivning og programsertifisering. Denne variasjonen sammen med ulikheter mellom barnehage og skole oppfyller ikke et likeverdig tilbud slik regjeringen ønsker (Helse- og omsorgsdepartementet, 2018, s. 23).

Det neste forskningsspørsmålet omhandlet hvilket syn informantene har på foreldrenes påvirkning på barna. Informantene er tydelige på at det er foreldrene som har størst påvirkningskraft på barna sine og at det er avgjørende å få foreldrene med på laget og jobbe på flere arenaer samtidig dersom de skal lykkes med å jobbe med utfordringene. Selv om informantene er tydelig på denne påvirkningskraften hender det at foreldrene ikke blir inkludert og at det kun er skole og lærere som får veiledning. De offentlige dokumentene som er fremhevet i kapittel 2.3 understreker også den store rollen foreldrene spiller i påvirkningen av egne barn. Sett i lys av Bronfenbrenners økologiske systemteori (jf. kap. 3.2.5), burde derfor foreldrene få større oppmerksomhet fra PP-tjenesten som allerede er kjent med barnet. Dette kunne det være interessant å forske mer på, hvordan individuell rådgivning av foreldrene ville kunne være med å påvirke utviklingen av barnet og sett dette opp mot tidlig innsatsbegrepet.

Det siste forskningsspørsmålet omhandler i hvilken grad informantenes syn på rådgivning kan relateres til en humanistisk rådgivningstradisjon og med et perspektiv på mestringsressurser. Funnene viser at informantene er bevisst sine holdninger i møte med foreldrene og at de er opptatt av å være støttende og anerkjennende overfor foreldrene. Selv om ikke lovverkets rammer er tilstede for foreldrerådgivning tar informantene seg tid til dette gjennom møter med foreldrene. I disse møtepunktene er informantene opptatt av å få foreldrene til å reflektere og selv komme frem til mulige løsninger for sitt barn. Dette samsvarer med teorien vi har presenter om empowerment og Gjørums fortolkning av Lazarus prosessmodell for mestring. Vi har også sett på utsagnene til informanten i lys av Antonovsky sin teori om salutogenese og opplevelsen av sammenheng som en viktig personlig ressurs for mestring.

Et funn som har vokst frem gjennom empirien er den store tilgangen og variasjonen til foreldrerådgivningsprogrammer som de tre kommune har å tilby. Både PMTO og DUÅ har et atferdsterapeutisk fokus og dette preger da også innholdet i programmene. COS har tilknytning og samspill i fokus, men ingen av programmene tar utgangspunkt i det foreldrene selv strever med ovenfor barnet, enten det er snakk om fagvansker eller atferdsvansker. Dette samsvarer ikke med det vi har presentert av teori om rådgivning som peker på viktigheten av å ta utgangspunkt i foreldrene for å kunne gi individuelt tilpasset rådgivning. Bø (2011) peker på viktigheten av å ha fagfolk rundt seg som har kompetanse på fagfeltet og som støtter foreldrene til å håndtere vanskelige perioder (s. 38).

Ut fra disse resultatene av undersøkelsen vil vi nå foreslå noen mulige tiltak.

7.2 Forslag til tiltak

Vi har foreslått statlige føringer gjennom lovverk og styringsdokumenter som en mulig årsak til at det prioriteres lite tid til foreldrerådgivning og at det er ulikheter i tilbudet mellom barnehage og skole. Vi mener at det bør etableres et likeverdig tilbud, slik regjeringen ønsker.

- Vi foreslår at foreldrerådgivning inkluderes i PP-tjenestens mandat og i § 5-1 i Opplæringsloven.
- Vi foreslår at det gis tydeligere føringer for hvilken kommunal instans som har ansvar for å gjennomføre foreldrerådgivningen. Vi mener at i forhold til foreldre til barn med særlige

behov bør foreldrerådgivning være PP-tjenestens ansvar, da ingen andre instanser kan ivareta spesialpedagogens rolle med ansvar for undervisning og for å legge til rette for læring.

Det at programmer var en så stor del av foreldrerådgivningen, var et overraskende funn og ble en større del av oppgaven vår enn vi først hadde trodd. Som vi har sett i analyse og drøfting, finnes det både fordeler og ulemper ved bruk av programmer. Det meste av forskningen på programmer er kvantitativ og viser gode resultater.

- Vi foreslår mer kvalitativ forskning på programmer som i større grad kan avdekke foreldrenes opplevelse og nytte av å delta på disse, samt barnas opplevelse og mulighet for medvirkning.
- Vi foreslår å gjennomføre en komparativ studie der en ser forskning på program opp mot forskning på et mer individuelt tilpasset rådgivningsforløp basert på en humanistisk rådgivningstradisjon med et mestringsperspektiv.

Målet med disse tiltakene er at foreldre til barn med særlige behov skal få den støtten de har behov for, for å sikre en god utvikling for barnet. Endring i lovverk og mer forskning på foreldrerådgivning i slike saker kan bidra til at foreldrene får mer kvalifisert hjelp, og dermed bli bedre rustet til å møte utfordringer knyttet til barnet og fylle sin rolle som de viktigste personene for sitt barns læring og utvikling.

Litteraturliste

- Antonovsky, A. (1979). *Health, Stress, and Coping: New Perspectives on Mental and Physical Well-Being*. San Fransisco: Jossey-Bass.
- Antonovsky, A. (2012). *Helsens mysterium*. Oslo: Gyldendal.
- Askeland, E. & Kjøbli, J. (2017). Parent Management Training - Oregon (PMTO): Effektiv hjelp til familier med barn som har atferdsvansker. I *Den krevende foreldrerollen - familiestøttende intervensjoner for barn og unge* (s. 90-108). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Barne- og familiedepartementet. (2015). *Familien – ansvar, frihet og valgmuligheter* (Meld. St. 24 (2015–2016)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-24-20152016/id2483146/?ch=1>
- Barne- og likestillingsdepartementet. (2018). *Trygge foreldre – trygge barn* (Regjeringens strategi for foreldrestøtte (2018–2021)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/trygge-foreldre--trygge-barn.-regjeringens-strategi-for-foreldrestotte-2018-2021/id2606135/>
- Barnehageloven. (2005). *Lov om barnehager* (LOV-2005-06-17-64). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-06-17-64>
- Barneombudet. (2017). *Uten mål og mening?* (Fagrapport 2017). Oslo. Hentet fra http://barneombudet.no/wp-content/uploads/2017/03/Bo_rapport_enkelt sider.pdf
- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Bråten, B. & Sønsterudbråten, S. (2016). *Foreldreveiledning - virker det? En kunnskapsstatus* (Fafo-rapport 2016:29). Oslo: Fafo.
- Bø, I. (2011). *Foreldre og fagfolk* (3. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Christiansen, Ø. (2015). *Hjelpetiltak i barnevernet - en kunnskapsstatus*. Hentet fra http://kriminalitetsforebygging.no/wp-content/uploads/2017/11/Kunnskapsstatus_Hjelpetiltak_i_barnevernet.pdf
- De Utrolige Årene. (u.å). Om De Utrolige Årene. Hentet 30.4.2020 fra <https://dua.uit.no/om/>
- Fafo. (u.å). Om FAFO. Hentet 30.4.2020 fra <https://www.fafo.no/om-fafo/fafo>
- Gjærum, B. (1998). Mestring av omfattende problemer hos barn og foreldre - har vi empirisk kunnskap å bygge på? I B. Gjærum, B. Grøholt & H. Sommerschild (Red.), *Mestring som mulighet i møte med barn, ungdom og foreldre* (2. utg., s. 64-98). Oslo: Tano Aschehoug.
- Hanssen-Bauer, M. W. (2014). Hvordan kan empowermentprinsipper gjøre helsestasjonen mer helsefremmende? I S. Tveiten & K. Boge (Red.), *Empowerment i helse, ledelse og pedagogikk - Nye perspektiver* (s. 85-107). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Helse- og omsorgsdepartementet. (2018). *Opptappingsplan for barn og unges psykiske helse (2019–2024)* (Prop. 121 S (2018–2019)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-121-s-20182019/id2652917/>
- Helsedirektoratet. (2015). *Trivsel i skolen* (IS_2345).
- Helsedirektoratet. (2019). Tidlig innsats for barn i risiko (TIBIR). Hentet 4.5.2020 fra <http://tidliginnsats.forebygging.no/Aktuelle-innsater/Tidlig-innsats-for-barn-i-risiko-TIBIR/>
- Helsedirektoratet. (u.å). Forebygging.no. Hentet 5.5.2020 fra <http://www.forebygging.no/Litteratur/Bokomtaler/Trygghetssirkelen--en-tilknytningsbasert-intervensjon/>
- Johannessen, E., Kokkersvold, E. & Vedeler, L. (2010). *Rådgivning: tradisjoner, teoretiske perspektiver og praksis* (3. utg.). Oslo: Gyldendal akademisk.

- Kunnskapsdepartementet. (2006). *...og ingen sto igjen - Tidlig innsats for livslang læring* (Meld. St. nr. 16 2006-2007). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-16-2006-2007-/id441395/sec2#KAP1-3>
- Kunnskapsdepartementet. (2007). *Kvalitet i skolen* (St.meld. nr. 31 (2007-2008)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-31-2007-2008-/id516853/?ch=1>
- Kunnskapsdepartementet. (2010). *Læring og fellesskap* (Meld. St. 18 (2010-2011)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld-st-18-20102011/id639487/?q=foreldre&ch=1>
- Kunnskapsdepartementet. (2015). *Tid for lek og læring - Bedre innhold i barnehagen* (Meld. St. 19 (2015-2016)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-19-20152016/id2479078/>
- Kunnskapsdepartementet. (2017). *Rammeplan for barnehager*. Hentet fra <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/rammeplan>
- Kunnskapsdepartementet. (2019). *Tett på – tidlig innsats og inkluderende fellesskap i barnehage, skole og SFO* (Meld. St. 6 (2019-2020)). Oslo. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-6-20192020/id2677025/sec1?q=tidlig%20innsats#kap1-3-2>
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2015). *Det kvalitative forskningsintervju* (3. . utg.). Oslo: Gyldendal akademisk.
- Lassen, L. M. (2014a). Når foreldre trenger hjelp! Empowermentbasert rådgivning til foreldre. I S. Tveiten & K. Boge (Red.), *Empowerment i helse, ledelse og pedagogikk - Nye perspektiver* (s. 97-107). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Lassen, L. M. (2014b). *Rådgivning. Kunsten å hjelpe og sikre vekstfremmende prosesser*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Madslie, I. (2017). Opplæring av PMTO-terapeuter. Hentet fra <https://www.nubu.no/opplaring-av-pmto-terapeuter/category940.html>
- NESH. (2014). Om NESH. Hentet fra <https://www.etikkom.no/hvem-er-vi-og-hva-gjor-vi/Hvem-er-vi/Den-nasjonale-forskningsetiske-komite-for-samfunnsvitenskap-og-humaniora/om-nesh/>
- NESH. (2016). Forskningsetiske retningslinjer for samfunnsvitenskap, humaniora, juss og teologi. Hentet fra <https://www.etikkom.no/forskningsetiske-retningslinjer/Samfunnsvitenskap-jus-og-humaniora/>
- NSD. (2019). Norsk Senter for Forskningsdata. Hentet fra <https://nsd.no>
- Opplæringslova. (1998). *Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa* (LOV-1998-07-17-61). Hentet fra <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-61>
- RBUP. (2018). Trygghetssirkelen. Hentet 22.4.2020 fra <https://www.rbup.no/no/vaare-utdanninger/trygghetssirkelen>
- Thagaard, T. (2018). *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitative metoder* (5. utg.). Bergen: Fagbokforlaget.
- Tilknytningspsykologene. (2019). COS PARENTING™. Hentet 4.5.2020 fra <http://www.tilknytningspsykologene.no/cos-parenting/>
- Tjora, A. (2017). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis* (3. utg.). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Tveiten, S. & Boge, K. (2014). Hvorfor er ulike perspektiver på empowerment interessante som forskningsfelt, anvendelsesområder og praksiser? I S. Tveiten & K. Boge (Red.), *Empowerment i helse, ledelse og pedagogikk - Nye perspektiver* (s. 13-25). Oslo: Gyldendal Akademisk.
- UiO. (2020). Nettskjema. Hentet fra <https://nettskjema.no>
- Ulleberg, I. (u.å). Løft-spørsmål. Hentet 5.4.2020 fra <https://pedagogikkblogg.wordpress.com/elevsamtalen/løft-sporsmal/>

- Utdanningsdirektoratet. (2017a). Hva gjør PP-tjenesten? Hentet fra <https://www.udir.no/kvalitet-og-kompetanse/samarbeid/pp-tjenesten/hva-gjor-pp-tjenesten/>
- Utdanningsdirektoratet. (2017b). *Overordnet del – verdier og prinsipper for grunnopplæringen*. Hentet fra <https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/>
- Utdanningsdirektoratet. (2017c). *Veilederen Spesialpedagogisk hjelp*. Hentet fra <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/sarskilte-behov/spesialpedagogisk-hjelp/Spesialpedagogisk-hjelp/>
- Utdanningsdirektoratet. (2017d). *Veilederen Spesialundervisning*. Hentet fra <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/sarskilte-behov/spesialundervisning/Spesialundervisning>
- WHO. (2018). CAPTURING THE HEALTH 2020 CORE VALUES. *European Health Report 2018*, 77-92. Hentet fra http://www.euro.who.int/_data/assets/pdf_file/0005/379877/who-ehr-2018-03-eng.pdf?ua=1

Vedlegg 1:

Vigdís Liahagen og Ida Lyngmo

Deres ref	Vår ref	Dato
	20/1957-3	29. mai 2020

Spørsmål til Meld. St. 24 (2015-2016) Familien – ansvar, frihet og valgmuligheter

Det vises til deres henvendelser 3. og 7. mai 2020 om Meld. St. 24 (2015–2016) Familien – ansvar, frihet og valgmuligheter. Dere viser til at meldingen omtaler at det skal foretas en gjennomgang av foreldrestøttende tiltak mv. og ber om at resultatet av denne oversendes.

Departementet kan opplyse at det er en kunnskapsstatus om foreldreveiledning i Norge fra 2016, se FAFOs "[Foreldreveiledning – virker det?](#)". Vi kan også opplyse om at det er foretatt flere evalueringer (se under) og utarbeidet en nasjonal strategi for foreldrestøtte. Strategien inneholder tiltak som styrker foreldrestøtte og foreldreveiledning. Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) arbeider med å publisere en status på foreldrestøttestrategien. Når den er klar vil denne publiseres på Bufdirs kjemmesider.

Her følger et utvalg av publikasjoner som kan være relevante for dere:

- Familiens betydning – kunnskapsoversikt om hverdagsliv, omsorg, samlivsbrudd og foreldrestøttende tiltak, NOVA 2020, gir en overordnet oversikt over eksisterende forskning på området (kontakt NOVA for å få denne).
- Sentio (2018): "[Foreldrerollen. En undersøkelse med fokus på fedre](#)".
- [Foreldre i forandring – foreldreskap i etniske og religiøse minoriteter i Norge](#) – NOVA i 2019 (på oppdrag fra Bufdir)
- [Gruppetiltak og kurs for foreldre](#). Norsk praksis, erfaringer og effektevalueringer/FHI.
- [Den krevende foreldrerollen](#)
- [www.ungsinn.no](#) (beskriver ulike foreldreveiledningsprogrammer, vitenskapelig tidsskrift)
- [www.foreldrehverdag.no](#) (som baseres på ICDP foreldreveiledning).

Postadresse	Kontoradresse	Telefon*	Avdeling	Saksbehandler
Postboks 8036 Dep	Akersgt. 59	22 24 90 90	Familie- og	Lene Aaker
0030 Oslo		Org.nr.	oppvekstavdelingen	22 24 25 24
postmottak@bfd.dep.no	www.bfd.dep.no	972 417 793		

Vedlegg 2

Vil du delta i forskningsprosjektet/masteroppgaven ” Foreldrerådgivning i pedagogisk psykologisk tjeneste (PPT) ”?

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt hvor formålet er å finne ut av hvordan PPT tilbyr foreldrerådgivning som ressurs i møte med foreldre. I dette skrivet gir vi deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

Formålet med oppgaven er å få innsikt i hvordan PPT driver foreldrerådgivning, hvilket syn har de på foreldrerådgivning og hvilket perspektiv de har med seg i rådgiverrollen. Vi vil intervju 4-5 personer med erfaring fra foreldrerådgivning og fra PPT kontor i to kommuner. Prosjektet avsluttes med innlevering 1. juni 2020.

Problemstillingen vi ønsker å belyse er:

Hvilket syn har PPT på foreldrerådgivning og hvordan gjennomfører de dette?

Studien er en del av en frittstående masteroppgave. Vi er to studenter som skriver sammen.

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

Anne Grethe Mjøberg ved Universitetet i Sørøst-Norge, campus Drammen, er ansvarlig for prosjektet.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Vi ønsker å snakke med personer fra to ulike PPT kontorer for å få se på omfanget og erfaringer fra foreldrerådgivning. Grunnen til at vi spør er at vi ønsker å komme i kontakt med to ulike PPT kontorer på Østlandet med ulike størrelser i forhold til innbyggertall og antall ansatte på PPT kontoret.

Hva innebærer det for deg å delta?

Hvis du velger å delta i prosjektet, innebærer det at vi kommer og intervjuer deg en dag som vi avtaler i løpet av februar 2020. Intervjuet vil ta ca. 1 time og vi vil benytte oss av en lydopptaker. Lydfilen vil være til bruk når vi transkriberer intervjuet og vil bli slettet etter sensur av oppgaven, høsten 2020.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst trekke samtykke tilbake uten å oppgi noen grunn. Alle opplysninger om deg vil bli anonymisert. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Vi vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har fortalt om i dette skrivet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket.

- Vi vil benytte en lydopptaker-app som laster lydfilen opp til et sikkert digitalt område klarert for lagring av personopplysninger.
- Det er kun vi to studentene og vår veileder, Anne Grethe Mjøberg, som vil ha tilgang på lydfilen.

Vi vil anonymisere alt av datainnsamlet materialet og verken PPT kontoret eller deltager vil kunne kjennes igjen i masteroppgaven.

Hva skjer med opplysningene dine når vi avslutter forskningsprosjektet?

Prosjektet skal etter planen avsluttes 1.6.2020. Alle personopplysninger og lydfiler vil bli slettet ved sensur høsten 2020.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- - innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg,
- - å få rettet personopplysninger om deg,
- - få slettet personopplysninger om deg,
- - få utlevert en kopi av dine personopplysninger (dataportabilitet), og
- - å sende klage til personvernombudet eller Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra Universitetet i Sørøst-Norge, campus Drammen, har NSD – Norsk senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Hvor kan jeg finne ut mer?

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

- Studentene Vigdis Liahagen, vliahagen@hotmail.com, 92 80 68 97 og Ida Lyngmo, ida.lyngmo@gmail.com, 47 40 11 50.
- Prosjektansvarlig førstelektor Anne Grethe Mjøberg ved Universitet i Sørøst-Norge, campus Drammen. Kontakt: Anne.G.Mjoberg@usn.no 35 02 63 53 / 952 26 366
- Vårt personvernombud ved USN: Paal Are Solberg, Paal.A.Solberg@usn.no, 35 57 50 53 / 918 60 041
- NSD – Norsk senter for forskningsdata AS, på epost (personverntjenester@nsd.no) eller telefon: 55 58 21 17.

Med vennlig hilsen

Anne Grethe Mjøberg (Veileder) Vigdis Liahagen og Ida Lyngmo (studenter)

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet *foreldrerådgivning i pedagogisk psykologisk tjeneste (PPT)* og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

• å delta i intervju

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet, *høsten 2020*

- (Signert av prosjektdeltaker, dato)

Vedlegg 3

Intervjuguide

1. Informasjon om informant

Først vil vi gjerne få høre litt om deg og hvorfor du jobber i PPT.

Kan du si noe om hvilken utdanning du har, hvor lenge du har jobbet i PPT, litt om dine arbeidsoppgaver?

- Grunntutdanning, videreutdanning
- Nåværende stilling
- Arbeidsoppgaver
- Tidligere arbeidserfaring
- Arbeidstid i PPT

2. Informasjon om PPT-kontor

Så vil vi høre litt om dette PPT – kontoret.

Kan du si noe om organisering og prioritering av oppgaver her på dette kontoret?

- Organisering av kontoret
- Prioritering av oppgaver
- Skole/barnehage, vanskeområder, andre inndelinger?

3. Foreldrerådgivning

Da vil vi gå over til å spørre litt om foreldrerådgivning.

Kan du si litt om ditt syn på og erfaring med foreldrerådgivning?

- syn på foreldresamarbeid
- begrepet foreldrerådgivning
- noe som er særlig viktig
- Hvordan tilbys foreldrerådgivning
- I møter, muntlig, skriftlig
- Når i prosessen
- Tilbudt om veiledning før eller uten en sakkyndig vurdering
- Typer vansker
- Typer foreldrerådgivning på deres PPT-kontor
- Føringer fra kommunen

- Individuelt/gruppe
- Organisering
- Tidsperspektiv
- Tverrfaglig
- Erfaring
- Samarbeid med barnehagen
- Andre samarbeidspartnere
- Ansvarsfordeling

4. Foreldreperspektivet

Vi vil også stille noen spørsmål rundt hvordan dere opplever foreldrenes mottagelse av rådgivning. Kan du si litt om hvordan du tror foreldre opplever å motta rådgivning?

- Mottagelse fra foreldrene
- Forskjeller
- typer vansker
- Dersom de takker nei
- Effekt av rådgivningen
- Type endring
- Tidsperspektiv
- Hvorfor
- De tilfellene der effekten uteblir

5. Barneperspektivet

Vi vil også spørre litt om effekten av foreldrerådgivning for barna.

Kan du si litt om hvordan du tenker at foreldrerådgivning kan påvirke barna?

- Hvilken måte
- Erfaring/eksempel

6. Avrunding

Da nærmer vi oss slutten på intervjuet.

Er det noe mer du vil si i forhold til dette temaet vi har vært inne på nå?

Det er også mulig å kontakte oss i ettertid dersom det er noe du gjerne vil legge til som du kommer på i ettertid.